

Tuva Olsen Stavø

Maktens ringer

En biografisk analyse av smykker i depoter fra yngre bronsealder i Midt-Norge

Masteroppgave i Arkeologi

Veileder: Merete Moe Henriksen

Mai 2023

Tuva Olsen Stavø

Maktens ringer

En biografisk analyse av smykker i depoter fra yngre
bronsealder i Midt-Norge

Masteroppgave i Arkeologi
Veileder: Merete Moe Henriksen
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Først vil jeg gi en stor takk til veilederen min, Merete Moe Henriksen, for all hjelp jeg har fått med oppgaven. Tusen takk for alle tips, innspill, gode samtaler og hjelp langs veien, det har vært til stor hjelp. Du har lest gjennom oppgaven utallige ganger og har vært grundig i alle tilbakemeldinger, på både innhold og språk. Oppgaven hadde ikke vært der den er nå uten din hjelp. Tusen takk!

I tillegg vil også takke Marte Iversen Rønning ved laboratoriet ved NTNU Vitenskapsmuseet for at du tok gjenstandene jeg undersøkte ut fra utstilling og hjalp meg med å utføre brukssanalysene på gjenstandene. Jeg sender også en takk til fotograf Åge Hojem for fantastiske bilder av Gunnesøyfunnet og Stavåfunnet.

Takk til alle medstudenter på lesesalen for både gode faglige diskusjoner og sosiale avbrekk. Det samme gjelder professorer som har kommet med ideer og kommentarer på masterseminarer og i mer sosiale lag.

Til slutt vil jeg takke familie, venner og «støttekontaktene» for støtte, oppmuntring og hjelp i hele skriveprosessen. Dere har hørt meg bable om bronsealder mer enn noen andre, takk for at dere har hørt på meg. En ekstra stor takk til mamma, som har lest gjennom oppgaven og kommet med rettelser helt til siste stund.

Tuva Olsen Stavø, Trondheim, 13/05-2023

Abstrakt

Gjennom hele bronsealderen deponeres gjenstander på utvalgte steder i landskapet. I Midt-Norge ble det fra midten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet gjort funn av fem depoter fra yngre bronsealder. Funnene fra Gyl, Rennstein, Stavå, Gunnesøy og Brudal består utelukkende av bronsegjenstander. De ser ut til å være en del av et større skandinavisk fenomen mot slutten av bronsealderen, hvor store mengder halsringer og holkøkser deponeres sammen. Gjennom en undersøkelse av brukssporene på gjenstandene og kontekstene de er funnet i, prøver denne oppgaven å rekonstruere biografiene til gjenstandene i depotene for å belyse deponeringsskikken mot slutten av bronsealderen. Analysen viser at gjenstandene har hatt sentrale roller i samfunnene de levde i og at de tradisjonelle tolkningene av gjenstandene ikke alltid stemmer. Den viser og at det har vært en felles forståelse av hvordan depotene i perioden skulle se ut og i hvilke kontekster de skulle nedlegges i, men viser og at deponeringsskikken har vært fleksibel og at gjenstandenes biografier kan ha spilt en rolle i hvor og hvordan de skulle nedlegges.

Abstract

Throughout the Bronze Age, objects were deposited in selected places in the landscape. From the middle of the 19th century and the beginning of the 20th century, five such hoards from the Late Bronze Age were discovered at Stavå, Gunnesøy, Brudal, Gyl and Rennstein. The hoards contain prestigious bronze objects. The hoarding appears to be part of a larger Scandinavian phenomenon towards the end of the Bronze Age, where large quantities of neck rings and socketed axes are deposited together. Through a use-wear analysis of the objects and an analysis of the contexts in which they were found, this thesis attempts to reconstruct the in biographies of the objects to shed light on the deposition practice towards the end of the Bronze Age. The analysis shows that the objects had central roles in the societies in which they lived and that the traditional interpretations of the objects do not necessarily reflect their use. It has also shown that there has been a common Scandinavian understanding on how to assemble and deposit a hoard, but also that the artifact biographies have played a role in the deposition.

Innhold

1	Introduksjon	1
1.2	Problemstillinger	1
1.2	Yngre bronsealder	2
1.2	Avgrensning	3
1.4	Depotfunn	4
1.5	Oppgavens struktur.....	5
2	Forskningshistorie	6
2.1	Tolkning av depoter fra 1860 fram til i dag	6
2.2	Sammenfatning	9
3	Teori og metode.....	11
3.1	Teoretisk utgangspunkter	11
3.1.1	Gjenstanders agens.....	11
3.1.2	Identitet og kroppsperspektiv	12
3.1.3	Gjenstandsbiografier	13
3.2	Metode	14
3.2.1	Bruksanalyse	15
3.2.2	Komparativ analyse	16
4	Materiale	17
4.1	Stavå	17
4.1.2	Innhold	18
4.2	Gunnesøy	25
4.2.1	Innhold	27
4.3	Gyl.....	31
4.3.1	Innhold	32
4.4	Brudal	34
4.4.1	Innhold	36
4.5	Rennstein.....	36
4.5.1	Innhold	36
4.6	Oppsummering av kapittel	37

5 Smykkenes bruksspor	39
5.1 Halsringer	39
5.1.1 Fleksible halsringer.....	40
5.1.2 Ufleksible halsringer	43
5.2 Nål (T252)	49
5.3 Hengesmykker (T2136-37)	52
5.4 Armringer (T2135:1-5+T2965).....	52
5.6 Tutulus (T2138)	53
5.7 Stangknapp (T253)	55
5.8 Oppsummering av smykkenes bruk	55
6 Smykkenes biografier, roller og assosiasjoner	57
6.1 Smykkenes fødsel	57
6.2 Smykkenes liv	60
6.3 Smykkenes død	64
7 Konklusjon	68
7.1 Konklusjoner	68
7.1 Avsluttende tanker	70
Referanser	72
Appendiks	79

Figurliste

Figur 1: Bronsealderens periodeinndeling.....	3
Figur 2: Utbredelse av depotene fra Midt-Norge.....	4
Figur 3: Funnlokalitet til Stavåfunnet.....	17
Figur 4: Stavåfunnet.....	19
Figur 5: T2133.....	21
Figur 6: T2140 og T2141.....	24
Figur 7: Funnlokalitet til Gunnesøyfunnet.....	25
Figur 8: Gunnesøyfunnet.....	26
Figur 9: Klappreblikk på T252.....	27
Figur 10: Dekor på T254.....	29
Figur 11: T251 og T1773.....	30
Figur 12: Gylfunnet.....	31
Figur 13: T15138:1.....	32
Figur 14: Funnlokalitet til Brudalfunnet.....	34
Figur 15: Halsringen fra Brudal.....	35
Figur 16: Halsringen fra Rennstein.....	35
Figur 17: Tabell over halsringene fra Midt-Norge.....	39
Figur 18: T2134.....	40
Figur 19: Tabell over wendelringer av type D3.....	44
Figur 20: Låsemekansime på T15138:2.....	45
Figur 21: Halsring av type C3 på halsen.....	48
Figur 22: T252 holdt vannrett.....	50
Figur 23: T252 på klesdrakter.....	51
Figur 24: T253 og T2138 på hodelag til hest.....	54
Figur 25: T2129 fra Stavåfunnet.....	62

1 Introduksjon

Gjennom hele bronsealderen deponerte man i store deler av Europa gjenstander både i våtmarksområder og på tørrmark. Depotene består ofte av gjenstander som er praktfulle og dyrebare, ofte smykker, som kan ha hatt viktige roller i samfunnene de var deler av. Fra midten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet ble det avdekket flere slike funn i depoter fra yngre bronsealder flere steder i Midt-Norge. Alle disse depotene hadde til felles at de besto av praktfulle, godt bevarte og unike gjenstander i bronse, hvorav flere av gjenstandene var smykker. Smykker er ofte svært personlige gjenstander, som kan være viktige markører for sosiale identiteter. Dersom smykkene bærer spor av bruk, har blitt ødelagt eller reparert, kan de gi oss en følelse av å komme nær personene som bar dem. Denne oppgaven ser nærmere på hvordan smykker i depoter kan brukes som kilde til å forstå aspekter ved deponering som praksis i yngre bronsealder.

1.2 Problemstillinger

Det overordnede temaet for oppgaven er smykker i depotfunn fra yngre bronsealder i Midt-Norge. For å belyse temaet er det valgt ut fem depoter fra området, som alle er datert til periode VI. Depotene er funnet ved Stavå i Oppdal, Gunnesøy og Brudal i Rennebu, Rennstein i Levanger, alle i Trøndelag fylke, og på Gyl i Tingvoll, Møre og Romsdal. De er alle funnet i tilknytning til grenser i landskapet, slik som elveløp, fjorder og ferdssveier. Depotene består av forskjellige typer gjenstander, men alle er i bronse og følger et deponeringsmønster som sees ellers i Nord-Europa i perioden.

Gjennom underproblemstilling I har oppgaven som mål å gjøre rede for de enkelte gjenstandene i de ulike depotene i detalj, samt beskrive landskapet de er funnet i. En analyse av smykkers biografier krever en grundig kjennskap til de enkelte gjenstandene i funnet og det er derfor viktig å først typologisere, datere og kontekstualisere gjenstandene ut fra en sammenlikning med funn av liknende gjenstander i Skandinavia. Flere av funnene har heller ikke blitt grundig katalogisert siden de med innlemmet i NTNU Vitenskapsmuseets samlinger. Blant annet gjelder det funnet fra Gunnesøy.

Underproblemstilling II bygger på underproblemstilling I og så enda dypere inn i gjenstandenes karakter gjennom å se på spor etter bruk. Problemstillingen søker å finne svar på om, i hvilken grad, gjenstandene har bruksspor og eventuelle spor etter reparasjoner, og hvordan det har

vært fysisk mulig å bruke smykkene fra depotene. Underproblemstilling III bygger på de to foregående problemstillingene, og har som mål å sette gjenstandene inn i en større kontekst. Den trekker sammen utformingene og bruken til gjenstandene for å si noe om hvorfor de har blitt deponert.

Oppgavens hovedproblemstilling er:

Hva forteller bruken av smykkene i metalldepotene fra Stavå, Gunnesøy, Gyl, Brudal og Rennstein om deponeringspraksisen i yngre bronsealder?

For å belyse hovedproblemstillingen, har i tillegg valgt ut tre underproblemstillinger:

- I. Hva inneholder depotene og i hvilke kontekster er de funnet?*
- II. Hva forteller smykkenes bruksspor, størrelse og fleksibilitet om hvordan de er brukt?*
- III. Hvilke assosiasjoner og roller knyttet seg til de deponerte smykkene og kan smykkenes biografier belyse deponeringen?*

1.2 Yngre bronsealder

Bronsealderen er en periode som var avhengig av og sterkt preget av et stort kontaktnettverk over hele Europa, som skyldes behovet for kobber og tinn, som sjelden fantes på de samme områdene. Bronsen brakte med seg nye kulturimpulser og nye samfunnsstrukturer. Bronsealderen i Skandinavia har likevel blitt ansett som noe eget. Selv om Skandinavia hele tiden fikk impulser fra kontinentet, kopierte og omformet man gjenstander som ble importert, som førte til et helt eget stiluttrykk for området (Thrane, 2013, s. 756). Samfunnet har blitt ansett som hierarkisk, hvor en elite som kontrollerte de viktigste ressursene, slik som bronsen (Kristiansen, 1991; Kristiansen & Larsson, 2005; Melheim, 2012). Perioden er preget av et felles stiluttrykk og symbolikk over relativt store områder, som blant annet kan sees i bergkunst og i metallgjenstander (Østmo & Hedeager, 2005, ss. 59-61; Kristiansen & Larsson, 2005, ss. 142-250). Motiver som spiraler, konsentriske sirkler og båter er noen av de mest utbredte. Perioden er delt i to, da gravskikken endres omtrent midt i bronsealderen (fig. 1). Man går nå fra å gravlegge den avdøde, til å kremere den avdøde. Samtidig som gravskikken endres, minker mengden gravgods den avdøde fikk med seg. Depotskikken endres samtidig som gravskikken. I eldre bronsealder ble det hovedsakelig deponert våpen og redskaper, men smykker var forbeholdt

graver. I yngre bronsealder øker mengden depoter og redskapene blir nå byttet ut med store mengder smykker (Johansen, 1993; Melheim, 2006; Henriksen, 2014).

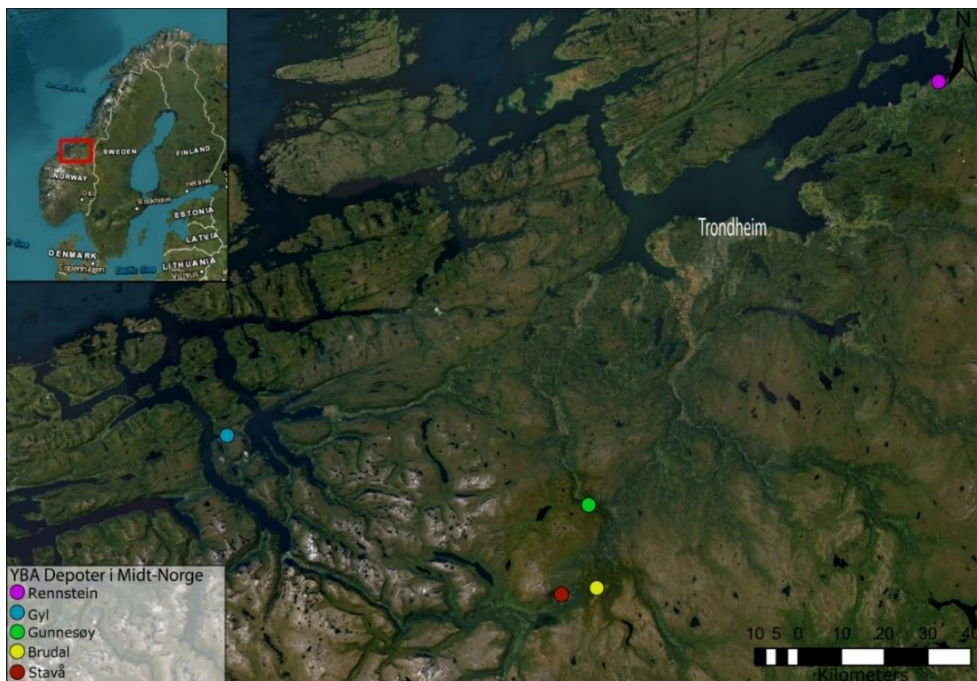
Periode	År
Eldre bronsealder	1700-1100 fvt.
Periode I	1700-1500 fvt.
Periode II	1500-1300 fvt.
Periode III	1300-1100 fvt.
Yngre bronsealder	1100-500 fvt.
Periode IV	1100-900 fvt.
Periode V	900-700 fvt.
Periode VI	700-500 fvt.

Figur 1: Bronsealderens periodeinndeling etter Montelius (1885).

På grunn av et relativt beskjedent funnmaterialet, har det blitt diskutert hvorvidt det i det hele tatt eksisterte Norge (Sognnes, 2005, s. 139; Østmo & Hedeager, 2005, ss. 59-61). Funn av flere bronseverksteder, gjenstander av høy kvalitet og et felles kulturuttrykk i store deler av Skandinavia, viser imidlertid at selv om kildematerialet er noe begrenset, har Skandinavia vært en del av det felles europeiske kontaktnettverket. Funn av store metalldepoter, bronseverksteder, gravrøyser og bergkunst i Midt-Norge vitner om at disse kulturimpulsene også påvirket samfunnet her (Sognnes, 2005, s. 151; Thrane, Scandinavia, 2013, ss. 748-749). De senere årene har det blant annet blitt gjort funn av flere bronsealderlokalteter og depoter fra Midt-Norge, slik som kultplassen på Sandbrauta i Melhus (Bryn & Henriksen, 2021) og depotet bestående av holkøkser fra Hegra i Stjørdal (Henriksen, 2019).

1.2 Avgrensning

Oppgavens materiale skaper en naturlig avgrensning. Funnene er gjort innen et relativt begrenset geografisk område og er alle datert til periode VI av bronsealderen. De undersøkte depotene er alle funnet i Midt-Norge. Tre av dem, fra Stavå, Gunnesøy og Brudal, danner en konsentrasjon i fjellområdene rett nord for Oppdal. De to siste funnene, fra Gyl i Tingvoll og Rennstein i Levanger, er mer spredt, men ser ut til å være en del av den samme tradisjonen, da de er fra liknende kontekster og består av liknende gjenstander. Alle funnene er innlemmet i samlingene til NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim. Det er halsringene i depotene som er hovedfokuset til oppgaven, men da jeg ønsker å se på depotene som helheter, undersøkes også de andre smykkene i depotene. Oppgaven tar

Figur 2: Utbredelsen av depotene fra Rennstein, Gyl, Gunnesøy, Stavå og Brudal. Kart fremstilt av Tuva Olsen Stavø.

da for seg depotene fra Midt-Norge som inneholder halsringer fra yngre bronsealder.

1.4 Depotfunn

Depotfunn er en gjenstandstype som finnes fra de aller fleste forhistoriske perioder, og fenomenet har vært et diskusjonstema siden arkeologiens tidligste dager. Flere har forsøkt å finne ut hvorfor man har deponert gjenstander på spesielle steder i landskapet og det har blitt lansert flere teorier for hvordan man skal tolke funnene. De har ofte blitt tolket som enten rituelle nedleggelse eller ofringer til høyere makter, eller handelsdepoter, smeddepoter eller andre ikke-religiøse nedleggelse. Begrepet *depotfunn* er et sammensatt ord som omfatter «depot» og «funn». «Depot» kommer fra latinsk *depono* som betyr å nedlegge, legge bort eller avlegge (Henriksen, 2014, s. 36). «Funn» er fra norrønt *fundr* og betyr å finne eller noe som har blitt funnet (NAOB, n.d.). *Depotfunn* kan dreie seg om noe som har blitt lagt ned eller vekk, og som deretter har blitt funnet. Begrepet kan omhandle gjenstander som er nedlagt permanent, men også gjenstander som har blitt gjemt bort for å hentes frem igjen (Henriksen, 2014, s. 36). Begrepet brukes ofte om gjenstander som har blitt intensjonelt nedlagt, gjerne uten en tydelig

tilknytning til boplasser eller gravanlegg, men det finnes eksempler på depoter funnet i tilknytning til både graver og boplasser.

Depoter har tradisjonelt blitt sett på som funn bestående av to eller flere gjenstander (Baudou, 1960; Jensen, 1997; Harding, 2000). Da enkeltfunn ofte har flere likhetstrekk med de sammensatte depotene, har flere i nyere tid brukt begrepet om både enkeltfunn og sammensatte depoter (Johansen, 1993; Melheim, 2006; Henriksen, 2014, ss. 36-38). Selv om begrepet depot først ble lansert som et begrep på profane nedleggelse (Müller, 1886), har det også blitt sidestilt med offerfunn (Henriksen, 2014, ss. 36-38). I oppgaven oppfattes «depotfunn» som alle gjenstander som er intensjonelt nedlagte, inkludert enkeltfunn. Begrepet her inkluderer dermed gjenstander som er nedlagt intensjonelt, uten noen forutinntatt mening om nedleggelsene er spor etter sakrale eller profane hendelser. Det skiller heller ikke mellom gjenstander som er nedlagt i tørrmark eller våtmark.

1.5 Oppgavens struktur

Oppgavens struktur følger problemstillingene. For å svare på underproblemstilling I, gir kapittel 4 en oversikt over gjenstandsmaterialet som er utvalgt for oppgaven. Kapittel 5 og 6 bygger begge på gjennomgangen i kapittel 4, men på forskjellige nivå. I kapittel 5 presenteres en analyse av brukssporene på gjenstandene. Her blir gjenstandene også kontekstualisert gjennom en sammenlikning med funn av tilsvarende gjenstander i resten av Norge og i Danmark. I kapittel 6 trekkes tråden videre, og undersøker gjenstandenes biografier og hvilke roller og assosiasjoner som har vært tilknyttet gjenstandene. For å forstå hva som er gjort i forskningen rundt depoter, og hvorfor, presenteres det i kapittel 2 først en kort gjennomgang av tolkninger av smykker i depotfunn fra yngre bronsealder, som i kapittel 3 følges av en presentasjon av det teoretiske grunnlaget for oppgaven, og metoden benyttet i undersøkelsen av gjenstandene.

2 Forskningshistorie

Depotfunn er et av de arkeologiske fenomenene som er forsket mest på innenfor europeisk bronsealder, men som man fremdeles vet lite om (Harding, 2000, s. 352). Depoter har vært gjenstand for en rekke forskjellige tolkninger. Som et bakteppe til oppgavens analyse gjengis her en kort gjennomgang av hvordan depoter har blitt tolket, med et fokus på hvordan smykker i depoter har blitt tolket. For mer omfattende gjennomganger av forskningshistorien om depotfunn henvises til blant annet Johansen (1993), Henriksen (2014) og Visser (2021).

2.1 Tolkning av depoter fra 1860 fram til i dag

Conrad Engelhardt (1863) var den første til å hevde at gjenstander lagt ned i myr var intensjonelt nedlagt. I en artikkel om myrfunnene i Thorsbjerg mente han at gjenstandene var lagt ned i myra med en viss orden. Han mente at måten gjenstandene lå på ikke kunne være tilfeldig, altså at gjenstandene ikke var mistet tilfeldig (Engelhardt, 1863). Et par år senere kom Jens Jacob Asmussen Worsaae med en teori om intensjonen bak liknende nedlagte funn. Worsaae foreslo at gjenstandene hadde blitt nedlagt som ofringer til høyere makter og offerteorien var født (Worsaae, 1865, ss. 53-57). Han mente depotene kunne være tegn på gilder og ofringer gitt til gudene. Worsaae diskuterte også hvorvidt deponeringene kunne være lagt ned for å holde gjenstandene trygge, som et slags pengelager, men mente det var for store likheter mellom depotene til at dette kunne være tilfellet (Worsaae, 1881, ss. 122-128). Sophus Müller var uenig i teorien til Worsaae og mente at det kunne ligge ulike motiv bak nedleggelsene. Etter å ha observert et skille mellom gjenstander funnet i graver og i depoter, kom han med forslag til hvilke kriterier som kunne ligge bak deponeringen (Müller, 1876, s. 89). Han var den første til å skille mellom sakrale og profane nedleggelsler basert på hvor i landskapet de ble deponert (Müller, 1886, ss. 267-275). Depotfunn var de profane nedleggelsene, som igjen kunne deles inn i flere mindre kategorier og disse var gjerne nedlagt i tørrmark, mens offer- eller votivfunn var de religiøse eller rituelle nedleggelsene i våtmark. Gjennom å skille mellom forskjellige typer nedleggelsler, var Müller den første til å kritisere offerteorien Worsaae lanserte. Dikotomien mellom profane og sakrale nedleggelsler har preget depotfunnforskningen siden Worsaae og Müller diskuterte sine teorier. Offerteorien fikk tidlig et sterkt fotfeste for tolkninger av depoter fra Skandinavia og særlig i tolkninger av depoter fra våtmark. Ettersom disse ville vært vanskelige å hente frem igjen, ble de ansett som ofringer til høyere makter. Deponeringer funnet i tørrmark,

har i større grad vært gjenstand for alternative tolkninger, da de er lettere å hente frem (Henriksen, 2014, s. 28).

Ved starten av 1900-tallet var det oppstått en enighet om hvordan nedleggelser utenfor grav- eller boplass kontekster skulle tolkes, men etter hvert som mengden depotfunn økte, oppsto det en tvil om Müllers kriterier for hvordan funnene skulle tolkes. På bakgrunn av funnenes innhold og karakter prøvde man nå å skille mellom handelsdepoter, skattefunn eller ofringer.

Anathon Bjørn (1924) bygde på offerteorien og fremla en teori om at enkelte depoter fra yngre bronsealder var nedlagt som ofringer til en kvinnelig guddom, basert på funn av halsringer og små bronsefigurer. Figurene hadde store likhetstrekk med fremstillinger av fruktbarhetsgudinner lengre sør i Europa og han mente dette var et tegn på at en liknende gudinne ble dyrket i Skandinavia. Bjørn så blant annet halsringene fra Stavå- og Gunnesøyfunnene som ofringer til denne gudinnefiguren. Bjørn var interessert i opphavet til gjenstandene og spesielt de gjenstandene fra Stavå- og Gunnesøyfunnene han mente hadde et østlig opphav (Bjørn, 1935). Han mente disse gjenstandene var importert til Norge som inntekt for en omfattende pelshandel, som han mente hadde et hovedsete i Midt-Norge, men og hadde kontakter til Østlandet. Sammen med offerteorien, ble nå også teorien om at kvinnesmykker ble nedlagt som ledd i offerhandlinger en etablert tolkning (Henriksen, 2014, s. 60).

Utover på 1900-tallet ble skillet mellom sakrale og profane depoter sterkere, og spesielt tanken om at gjenstander fra våtmark ikke var nedlagte for å hentes frem igjen. Ved siden av dette, ble og skillet mellom mannlige og kvinnelige gjenstander tydeligere. S sammensatte nedleggelser som besto av gjenstander både ansett som mannlige og kvinnelige var dermed vanskelige å forklare (Henriksen, 2014, s. 60). Dette viser at det var en sterk dikotomi mellom gjenstander som ble oppfattet som produsert for kvinner og menn. I tillegg til dette, var det og viktig for de norske arkeologene å spore en felles kultur i Norden, hvor depotene spilte viktige roller i argumentasjonen for at det også fantes en bronsealder i Norge som liknet bronsealderen på kontinentet (Brøgger, 1925; Bjørn, 1926; Gjessing, 1944).

Mot midten av 1900-tallet ble det lite rom for forhistoriske gudinner og ofringer som tidligere hadde preget tolkningen av depoter. Depotene ble nå sett på som kilder til kunnskap om sosiale og økonomiske forhold (Johansen, 1981). Depotene ble blant annet tolket som et ledd i en lengre prosess hvor man gravde ned gjenstander for å øke bronsens verdi, for å forhindre inflasjon av materialet (Kristiansen, 1978). Denne tanken tok utgangspunkt i at gjenstandene ble lagt ned permanent. For å

få innsikt i samfunnsforholdene i bronsealderen, prøvde man å få et innblikk i ritualene tilknyttet nedleggelsene. Bjørn og Müller sine tanker om rituelle ofringer til guddommer, var ikke så fjernt som man kanskje ønsket. Måten depotene ble tolket i analyser, som ofte resulterte i at en måtte ta et valg om man ønsket å tolke dem som profane eller sakrale, medførte en bruk av rammeverket som ble skapt på slutten av 1800-tallet (Henriksen, 2014, s. 64).

I nyere tid har økningen i deponeringen av smykker i yngre bronsealder vært tolket som et uttrykk for en økt kvinnelig betydning i den rituelle sfæren (Henriksen, 2014, s. 233). Evert Baudou (1969, ss. 122-124) mente disse depotene representerte smyksesett som var ment for en kvinne. Øystein Johansen (1993, ss.124-125) argumenterte for at dette ikke gjaldt for de norske depotene, da de ofte er mindre enn for eksempel danske eller tyske depoter. Han mente at smykkene heller representerte personlige eiendeler, hvor deponeringen av smykker var fortsatt forbeholdt kvinner. Johansen mente disse depotene var private ofringer, hvor gjenstandene og lokalitetene representerte individuelle ofringer som hadde sitt opphav i enkle gårdsenheter eller familier. Både menn og kvinner kunne ta del i nedleggelsen av gjenstander, men økningen mot slutten av bronsealderen symboliserte en endring fra noe maskulint til noe feminint (Johansen, 1993, s. 125).

Da man i yngre bronsealder går over til en branngravskikk hvor den døde får med seg lite gravgods, har depoter fra perioden blant annet blitt tolket som en erstatning for gravgods (Johansen, 1993, ss. 113-115; Henriksen, 2014, s. 28). Denne tolkningen av depotene har forsøkt å forklare både deponeringene og den minkende mengden gravgods i yngre bronsealder. Ifølge denne teorien ville depotene nedlegges som en del av begravelseritualene og innebar at gjenstandene graves ned for godt.

Selve deponeringsprosessen har og blitt tolket som noe tilknyttet kvinner. Melheim (Melheim, 2015a) har blant annet argumentert for en nærmest institusjonell kvinnelig rolle tilknyttet deponeringen av gjenstander. Melheim ser her på det kvinnelige som en sosial identitet, heller enn en identitet knyttet til biologisk kjønn (Melheim, 2015a, s. 81). De deponerte gjenstandene kan se ut til å ha representert forskjellige faser i menneskers liv og kan ha vært markører for forskjellige overganger i livet. Deponeringen av gjenstandene kan ha vært deler av overgangsritualer (Melheim, 2015a, s. 88). Depotene kan også være rester etter initieringsritualer for kvinner, hvor smykkene og redskapene ble brukt som en påminnelse om gjenstandens eiere, som blir lagt vekk gjennom deponeringen (Melheim, 2015a, ss. 88-89).

I tillegg til diskusjoner rundt det mange har oppfattet som ofringer, er det flere som har kritisert Müller sin offertteori og dikotomien mellom

sakrale og profane depoter. I avhandlingen sin fokuserte Merete Moe Henriksen (2014) på biografiene og agensen til gjenstander deponert i Midt-Norge. Hun prøvde her å gå vekk fra offerteorien gjennom å rekonstruere biografiene til gjenstandene. Hun prøvde å tolke gjenstandene i lys av dette heller enn de etablerte depotfunnkategoriene, og konkluderte med at måten depotene tolkes på ofte er produkter av tiden tolkingene gjøres i. Marieke Visser (2021) prøvde også i sin avhandling å se forbi offerteorien og heller se på handlingene som ledet opp til deponeringen. Hun konkluderer med at deponeringene ikke er tilfeldige, at de var spesielle hendelser som skulle bli husket og at landskapet spilte en viktig rolle i deponeringen. Hun mener deponeringen skjer i fellesskap og at deponeringen av metaller først og fremst var en sosial praksis (Visser, 2021, ss. 246-247).

2.2 Sammenfatning

Hvordan man har tolket depoter har endret seg en del over tid, men ideene lansert av Engelhardt og Müller på slutten av 1800-tallet setter fortsatt tydelig preg på tolkningene. Diskusjonen om hvorfor gjenstandene har blitt nedlagt og hvorvidt nedleggelsene er sakrale eller profane står fortsatt sentralt. Gjennomgangen viser at det elementet ved depotfunn man har vært mest opptatt av er selve nedleggelsen av gjenstandene og hvilke handlinger som har vært tilknyttet dette. Det er på bakgrunn av handlingene tilknyttet depotene man har tolket dem som sakrale eller profane. Hvordan man har omtalt depotene har lagt føringer for hvordan de har blitt tolket. Ved å kalle en nedleggelse for et offerfunn eller et smeddepot, har man lagt føringer for tolkingen av gjenstandene før man i det hele tatt har analysert funnet (Henriksen, 2014, s. 38).

Selv om de fleste teorier rundt smykker i depoter omhandler selve nedleggelsen, finnes det enkelttilfeller hvor man har foreslått bruksområder for gjenstandene (Müller, 1890; Kristiansen, 1974; 2013; Munksgaard, 1974; Randsborg, 2011; Bergerbrant, 2015). Smykker i eldre bronsealder har i større grad enn de fra yngre bronsealder blitt tilknyttet roller og identiteter, da man fra eldre bronsealder har smykker fra gravfunn. Da smykkene er plassert på kroppene i gravene, gjør dette det også lettere å foreslå hvordan smykkene har blitt brukt. Da størsteparten av smykkene fra yngre bronsealder er funnet i depoter, har man heller vært interessert i hvorfor de ble deponert enn hvordan de ble brukt. Likevel, ligger det en tolkning i hvordan man omtaler smykkene. Kategoriseringen av smykkene som for eksempel «hårnåler», «halsringer» eller «armringer» sier noe om hvordan man antar smykkene har blitt brukt (f.eks. Keyser, 1856; Bjørn, 1924; 1935). Selv om bruken

av ikke diskuteres videre, forteller begrepene man bruker om gjenstandene mye om hvordan de har blitt tolket. Selv om Keyser (1856) ikke diskuterer hvordan nålen fra Gunnesøy brukes, impliserer han sin tolkning av nålen ved å kalle det en hårnål.

Gjenstandene i depotene ble tidlig tilknyttet kjønn. Smykker ble fort tilknyttet kvinner, mens våpen og redskaper ble ansett å være knyttet til menn. Denne dikotomien mellom feminine og maskuline gjenstander i tilknytning til biologisk kjønn er en moderne idé, som kan være med på å skygge for de faktiske bruksområdene og rollene til gjenstandene i depotene (Sørensen, 1997; 2010; Melheim, 2015a). Denne dikotomien trenger ikke reflektere bronsealderens forståelse av kjønn. Fokuset på selve nedleggelsene av gjenstandene trekker også fokuset bort fra funksjonene gjenstandene kan ha hatt mens de var i bruk. Dette gjør gjenstandene til passive objekt, hvis mening kun ligger i det at de ble nedlagt på et spesielt punkt i landskapet.

3 Teori og metode

Dette kapittelet presenterer oppgavens teoretiske og metodiske utgangspunkt, som danner bakgrunnen for undersøkelsen av gjenstandene i det utvalgte materialet. De teoretiske utgangspunktene presenteres først. Deretter presenteres metodene for undersøkelsene av gjenstandene.

3.1 Teoretisk utgangspunkter

3.1.1 Gjenstanders agens

De siste par tiårene har arkeologisk teori blitt preget av tanken om at det materielle har en aktiv rolle i verden, at de har *agens*. Spørsmål om hva det materielle selv *gjør* står sentralt. Det materielle er noe som levendegjøres, det er noe som skjer og som praktiserer ikke noe som har en passiv rolle. Begrepet «agens» kommer fra latinsk «ag», som er roten av «agere» og betyr «å gjøre, handle, få til eller virke» (Gundersen, 2021). Ordet er beslektet med å agere og agent. Begrepet omhandler den eller det som utfører en handling, slik som noen som har en virksom makt eller kraft. Alt som har agens, har altså kraft til å påvirke verden rundt seg. Gjenstander og mennesker har evnen til å påvirke hverandre. Mennesker påvirker gjenstander i hvordan ved måten vi former dem, men formene deres påvirker igjen hvordan vi samhandler med dem.

Alfred Gell belyste i *Art and Agency* (1998) gjenstanders agens, hvor han argumenterer for at gjenstander har agens på linje med mennesker, så lenge de inngår i sosiale nettverk med mennesker. Han sidestiller ikke mennesker og objekter, men mener mennesker er primære aktører som handler etter motivasjoner og intensjoner, mens objekter er sekundære aktører, som får betydningen sin gjennom relasjonene de inngår i. Gjenstandenes agens ligger i handlingene og tankene knyttet til gjenstandene, heller enn i gjenstanden i seg selv. En sentral del av Gells teori er objektenes estetiske egenskaper, med et fokus på hva objektene gjør heller enn hva de betyr. Gell argumenterer for at kunst påvirker brukerne eller observatørene gjennom de tekniske egenskapen. Gjennom disse egenskapene kan kunsten trollebinde betrakteren, siden teknologien og evnen til å trollebinde er nært knyttet sammen (Gell, 1992; 1998).

Det er flere som har vært inspirert av mytene og historiene vi knytter til objekter, og hvordan dette påvirker hvordan vi ser på objektene. En tanke knyttet til dette forholdet er ideen om karismatiske objekter. Karismatiske objekter kan beskrives som objekter, mennesker eller dyr som får en karismatisk makt gjennom tro. Denne kraften vil være en del av det fysiske objektet og gjør det til noe større enn et rent objekt

(Vedeler, 2018, ss. 10-12). Gjenstander med usedvanlige former eller ekstraordinære egenskaper tilegnes ofte karismatiske krefter, da de spiller på våre følelser. Det er gjenstandenes evner til å skape en slags ærefrykt hos mennesker som gjør dem karismatiske (Vedeler, 2018, s. 10). Karismaen kan sees på som en makt eller kraft som går inn i objektet og blir kilden til ærefrykten gjenstanden kan fremkalle. Objekter med karismatiske evner opptrer ofte i perioder eller kulturer hvor denne ærefrykten inngår i et trossystem, hvor bronsealderens religion og kosmologi kan være et eksempel. Gjennom objektenes påvirkningskraft på våre følelser og tanker blir gjenstandene sentrale deler av kollektive narrativ, som kan være med på å vedlikeholde eller skape samhold eller splittelser (Vedeler, 2018, s. 28). Karismatiske objekters agens ligger i deres evne til å fremkalle ærefrykt eller andre følelser hos de som samhandler med objektene. Smykker er et eksempel på karismatiske objekter. Smykker er gjenstander som ofte er møysommelig produsert og spiller sentrale roller i å kommunisere bærerens tilhørighet og identitet.

3.1.2 Identitet og kroppsperspektiv

Tanker om gjenstanders agens har inspirert forskere til å utforske relasjoner vi har med objekter som vi bærer på kroppene våre (Sørensen, 1997; 2010; Lund & Melheim, 2011). Bronsealderstudier referer ofte til sosiale identiteter, slik som høvdinger, krigere og rituelle spesialister som sikre, etablerte roller i samfunnet (Kristiansen, 1991; Sørensen, 1997, ss. 93-94). Disse rollene knyttes ofte til kjønn og alder og tolkes ofte som noe som har variert gjennom tid og over geografiske områder (Sørensen, 1997, s. 94). Klær, smykker og holdning er med på å kommunisere til omverdenen hvilke roller, identiteter eller tilhørigheter man har. Klær og drakter kan slik være med på å konstruere sosiale normer og regler, gjennom for eksempel å være med på å underbygge sosiale likheter og forskjeller. Smykker er dermed viktige markører for sosiale identiteter og er med på å underbygge disse identitetene. Gjennom bruk, vil smykker bli assosiert med både spesifikke personer i et samfunn, men også rollene og identitetene disse personene hadde. Den materielle kulturen er slik med på å skape sosiale identiteter som konstrueres og tildeles, uavhengig av en personlig egenidentitet. Smykker spiller sentrale roller i formidling av sosial identitet og ville vært med på å skape kollektive narrativ (Hägg, 1996; Sørensen, 1997; Kristiansen, 2013; Melheim, 2015a).

Betydningen av draktene og elementene som inngår i draktene skapes både gjennom assosiasjonene man har til objektene, men også gjennom at objektene bæres på kroppen. Forholdet mellom kroppen og objekter

som brukes som dekor har ofte blitt sett på som flyktig, siden objektene kan tas av og byttes ut. Likevel kan enkelte objekter hatt lange forhold til individene som bar dem. Sørensen (1997, s.102; 2010. s- 56-57) deler gjenstander assosiert med utseende inn i tre kategorier; gjenstander som på et tidspunkt ble en permanent del av kroppen, gjenstander som var permanente deler av klesdrakter og gjenstander som kunne fjernes helt. Halsringer kan her være eksempler på gjenstander som kan ha vært permanente deler av kroppen, mens nåler og belter kan være eksempler på gjenstander som kan fjernes. De smykkene som ikke kunne fjernes, ville fått lange forhold til personen som bar dem og ville hatt en annen type tilknytning til personen enn de smykkene som satt fast i klær eller enkelt kunne bli tatt av. Sørensen har observert forskjeller i sammensetningen av smykker knyttet til forskjellige kjønn. Tradisjonelt maskulint tolket gjenstander var gjenstander som var lette å ta av, slik som nåler og fibulaer, mens de mer tradisjonelt feminint tolkede gjenstandene hadde en mer permanent og fast posisjon på kroppen og var plassert slik at de var godt synlige (Sørensen, 1997, s. 102).

3.1.3 Gjenstandsbiografier

I tillegg til teorier knyttet til gjenstanders agens, benyttes et biografisk perspektiv i oppgaven. Perspektivet benyttes for å komme tettere på gjenstandene for å kunne si noe om samfunnene gjenstandene var laget i (Kopytoff, 1986). Perspektivet gir både metode og teori til oppgaven, da det deler opp livene til gjenstandene i tre deler som undersøkes. Det kan fortelle noe om handlingene tilknyttet gjenstandene og hvordan de har blitt håndtert før deponering. Et biografisk perspektiv trekker ut individuelle liv og behandler dem som om de er spesielle, med en tydelig start og slutt. Litterære biografier, oftest om mennesker, handler ofte om liv som blitt ansett som viktige eller interessante, men et biografisk perspektiv kan og brukes om dagligdagse gjenstander (Dant, 2001, ss. 3-4).

Den første til å benytte et biografisk perspektiv i studier av gjenstander var Igor Kopytoff (1986). Han mente det var mulig å skrive en biografi om gjenstander på linje med biografier om mennesker. Han delte livene til gjenstander i tre, her med en tydelig start og slutt. Det første leddet i livene til gjenstandene er «fødselen» deres, eller produksjonen. Etter gjenstandene «fødes», lever de et liv hvor de samhandler med verden rundt seg, andre gjenstander og skapninger, før de «dør». I denne oppgaven er «døden» selve deponeringen av gjenstanden, ettersom dette er når de går ut av bruk. I løpet av livet, bygger gjenstandene relasjoner til verden rundt seg. Når de dør, er de

ikke lenger direkte deler av disse relasjonene (Kopytoff, 1986; Joy, 2009). I tillegg til å bygge relasjoner, tilegner gjenstander seg forskjellige roller eller identiteter gjennom utvekslinger eller spesielle handlinger. De kan til og med oppleve en slags reinkarnasjon (Gosden & Marshall, 1999).

En gjenstands biografi kan sees på som summen av relasjonene gjenstanden knyttet seg til i løpet av livet sitt. I løpet av brukstiden, vil den inngå i relasjoner som involverer spesifikke handlinger, steder, mennesker og andre gjenstander (Joy, 2009, s. 544). Livene til gjenstander kan og ansees som sosiale. I arkeologien, er det endringer i gjenstandsmaterialet som forteller oss om samfunnsendringer. Gjenstandene representerer dermed kulturene de kom fra og personene som samhandlet med gjenstandene (Dant, 2001, ss. 13-14). Gjenstandene kan dermed fortelle noe om kulturer, men også personer, steder og situasjoner de har vært knyttet til. Gjennom å prøve og rekonstruere livene til gjenstandene som undersøkes, kan et biografisk perspektiv bidra med å se hele livene til gjenstandene, fra de blir produsert til de deponeres. Da smykker spiller sentrale roller i å kommunisere roller og identiteter, kan man dermed si noe om personene smykkene har vært knyttet til i løpet av livene sine.

Selv om deponeringen representerer slutten på livet til gjenstanden, slutter ikke nødvendigvis biografien her (Holtorf, 2002). Gjenstandene går ut av bruk når de deponeres, men de blir ikke nødvendigvis glemt i det de legges ned. Minnene om gjenstandene, personer knyttet til dem og stedet gjenstandene er lagt ned på, kan fortsatt ha spilt viktige roller i livene til personene som levde med gjenstandene. Gjenstandene har også blitt gjenfunnet på et tidspunkt. Etter at de ble funnet, ble de beskrevet og klassifisert, og kanskje utstilt i et monter på et museum. Hvordan gjenstandene behandles og klassifiseres av oss, påvirker hvordan vi tolker og forstår gjenstandene. I dette tilfellet, har gjenstandene opplevd en slags reinkarnasjon, som startet da de ble gjenfunnet.

3.2 Metode

Opgavens materiale har blitt undersøkt på to forskjellige måter. Det ble først gjort en bruksanalyse av hver enkelt gjenstand i funnene fra Midt-Norge. For å sette gjenstandene i en større kontekst og for å se om materialet er representativt i en større bronsealdersammenheng, ble gjenstandene også undersøkt i lys av et større, komparativt materiale fra resten av Norge og Danmark. I tillegg til bruksanalysen og den komparative analysen, har jeg vært på en befaring på tre av lokalitetene. I juni 2022 ble de antatte funnstedene til Gunnesøy-, Stavå- og

Brudalfunnene besøkt. Grunnet tid og avstand, ble ikke funnstedene til Gyl- og Rennsteinfunnene besøkt. For disse funnene bygger derfor oppfatningen av funnstedet og dets plassering i landskapet på beskrivelser fra rapporter, kart og bilder.

3.2.1 Bruksanalyse

Hovedgrunnlaget til oppgavens analyse er en undersøkelse av brukssporene på gjenstandene i det utvalgte materialet. Hvordan gjenstander har blitt brukt, kan ofte sees gjennom spor på selve gjenstanden. En godt brukt gjenstand vil være mer nedslitt og ha tydeligere spor av bruk, enn en som for eksempel har stått til pynt. Bruksmerkene oppstår i en kompleks prosess som avhenger av materialet gjenstanden er laget av, hvor hardt eller fleksibelt materialet er. Formen og størrelsen til gjenstanden påvirker også hvordan gjenstanden får synlige bruksspor (Horn & Karck, 2019, s. 2). For at brukssporene skal være synlige, må bruken overgå styrken til materialet og den skadde delen må være bevarth.

Gjenstandene som danner grunnlaget for oppgaven, ble undersøkt på NTNU Vitenskapsmuseets laboratorium våren 2022 og ble undersøkt i samarbeid med konservator (Rønning, 2022). Deler av analysen av gjenstandenes bruksspor bygger også på en rapport fra 2010 som tok for seg slitasje på Stavå- og Gylfunnet (Skinner, 2010). Dette var blant annet første gang siden slutten av 1800-tallet funnet fra Gunnesøy ble tatt ut for en omfattende katalogisering. Under undersøkelsen ble gjenstandene målt, veid og beskrevet. Mengde og fargen på patina ble notert, samt form og eventuelle bruksspor ble notert. Halsringenes fleksibilitet ble også notert. Gjenstandene ble typologisert ut fra samleverk, slik som Montelius (1917) og Baudou (1960). Det ble også tatt røntgenbilde av stangnålen fra Gunnesøyfunnet (T252) og tutulusen fra Stavåfunnet (T2138), for å se hvorvidt dette ville vise dekor eller andre merker som ikke var synlige med det blotte øye eller under mikroskop.

Det knytter seg flere feilkilder til en analyse av bruksspor på bronsegjenstander. Da depotene er gamle funn og ble innlemmet i NTNU Vitenskapsmuseets samlinger fra midten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet, har man ikke full oversikt over hvordan gjenstandene har blitt konserverth. Ettersom flere av gjenstandene ble funnet flere år før de ble levert til museet, vet man heller ikke hva finnere eventuelt har gjort med gjenstandene. Det er dermed usikkert om konserveringen eller annen behandling har fjernet mulige bruksspor. Halsringen fra Rennstein, T12896, har blant annet blitt kjemisk rensket for alt av korrosjon som dermed har fjernet eventuelle bruksspor. Flere av holkøksene, slik som

T2135 fra Stavåfunnet, har blitt vokset som en del av konserveringen. Dette resulterer i en mer uniform og mørkere patina.

3.2.2 Komparativ analyse

Som en del av analysen av smykkene, har de blitt kontekstualisert og sammenlignet med funn av liknende gjenstander. Det komparative elementet tar utgangspunkt i smykker av liknende typer funnet i Norge og i Jørgen Jensen (1997) sin oversikt over depoter fra Danmark i *Fra Bronze- til Jernalder*. Dette verket ble valgt ut da det har en tydelig oversikt over gjenstander fra flere depoter fra et relativt stort område. Katalogen inneholder gode og tydelige illustrasjoner av alle gjenstandene fra funnene, hvor andre oversiktsverk som beskriver og typologiserer gjenstandene fra yngre bronsealder ofte bare har én eller to illustrasjoner per gjenstandstype eller form (se f.eks. Montelius, 1917; Baudou, 1960, Gaustad, 1965, Johansen, 1981, 1993).

Den komparative analysen har og sine feilkilder. Analysen tar utgangspunkt i illustrasjoner og beskrivelser av gjenstander som likner gjenstandene fra det utvalgte materialet (se kap. 4). Selv om alle gjenstandene som danner grunnlaget for den komparative analysen er godt avbildet eller tegnet og godt beskrevet, erstatter ikke dette det å se og behandle de faktiske gjenstandene. Slitasje, bruksspør og eventuelle skader kommer ikke like tydelig frem på illustrasjoner som det gjør under mikroskop. Dersom bruksspør eller skader ikke nevnes i beskrivelser av gjenstanden eller er illustrert nærmere, er det ikke tydelig hvor godt brukt gjenstandene er.

4 Materiale

Oppgavens materiale består av fem av de største metalldepotene datert til yngre bronsealder fra Midt-Norge: Stavå, Gunnesøy, Gyl, Brudal og Rennstein. Alle funnene, foruten Rennstein, inngår i en konsentrasjon av metalldepoter fra perioden helt sør i Midt-Norge. De inngår alle i en deponeringspraksis ved overgangen til førromersk jernalder hvor halsringer i kombinasjon med holkøkser deponeres hyppig (Jensen, 1997, ss. 278-316). Målet med kapittelet er å belyse underproblemstilling I: *Hva inneholder depotene og i hvilke kontekster er de funnet?* For å besvare problemstillingen presenteres depotene hver for seg. Først presenteres funnkonteksten og landskapene i umiddelbar nærhet til depotene. Deretter beskrives hver enkelt gjenstand i funnene, med vekt på gjenstandenes utforming, typologi og datering. Gjenstandene kontekstualiseres også gjennom funn av andre funn av samme type. Brukssporene på redskapene presenteres også her. Det er smykkene som står sentralt i oppgavens analyse og disse presenteres først. Det er viet stor plass til gjennomgangen av gjenstandene, da dette er første gang flere av funnene presenteres i sin helhet siden de ble innlemmet i NTNU Vitenskapsmuseets samlinger.

4.1 Stavå

Depotfunnet fra Stavå er et av de største sammensatte depotene som er funnet i Norge. Det består av 20 godt bevarte bronsegjenstander. I funnet inngår seks halsringer, hvorav fire er wendelringer, fem tynne armringer, to brilleformede spiraler, et bronsekjede, en tutulusformet smykkeplate og fire holkøkser (fig. 4). Gjenstandene skal ha blitt funnet i to omganger, først i 1878 og så i 1883. De skal ha ligget samlet, omtrent en halvmeter ned i jorda og i kanten av et eldre løp for elva Stavåa ble funnet under rydding av skog i Oppdalskogen (Rygh, 1880,

Figur 3: Stavåa ved det antatte funnstedet til Stavåfunnet. Foto av Tuva Olsen Stavø.

ss. 6-10). Nøyaktig hvor funnet ble gjort er uvisst, men det gamle elveløpet ved siden av Stavåa er fortsatt godt synlig i landskapet og det er mulig å følge dette elveløpet et par hundre meter oppover i skogen. Da lokaliteten ble besøkt i juni 2022 var det høy vannføring i Stavå, som preget lokaliteten (fig. 3). Elva både hørtes og syntes godt. Det gamle elveløpet til Stavå fremsto som betydelig smalere enn hvordan Stavåa er i dag, men dette inntrykket kan ha vært påvirket av den høye vannføringen. Lokaliteten var ellers preget av tett skog.

4.1.2 Innhold

T2129-2131+2134 er alle forskjellige variasjoner av wendelringer. Wendelringer er en av de vanligste smykkeformene i overgangsperioden mellom bronsealder og jernalder, med en bred geografisk utbredelse i omtrent hele Nord-Europa. Enkle former av ringene begynner å tre frem i periode V og kan sees inn i førromersk jernalder (Jensen, 1997, s. 65). Ringene fremstilles ved at man støper en bronsestang med kvadratisk tverrsnitt, som man bearbeider, ved å lage forskjellige hakk og hamre ut deler av stangen (Pietzch, 1964). Deretter snos stangen, gjerne i vekslende retninger, før en form for lukkemekanisme formes. Gjennom periode V og VI, oppstår det mange variasjoner av disse ringene. De tidligste formene er relativt tynne og spinkle, med et kvadratisk eller avrundet tverrsnitt. Utover i periode V og VI får ringene skarpere og større lameller og fremstår som mer og mer massive. Mot slutten av periode VI har wendelringene brede lameller og hektes med kroker med firkantet tverrsnitt. Imitasjoner av wendelringer kan sees inn i begynnelsen av førromersk jernalder (Baudou, 1960, ss. 56-58; Pietzch, 1964; Jensen, 1997, ss. 65-70).

T2131 er en tynn wendelring med slake lameller av Baudou type D1 og er en variasjon av de tidligste formene for wendelringer (Baudou, 1960, ss. 56-57). Den har et kvadratisk tverrsnitt og er noe ujevnt vridd. Omtrent midt på ringen, bytter retningen ringen er vridd. Det ser ut til at store deler av begge endene er avbrukket. Ringen har en indre diameter på ca. 12cm og er noe fleksibel. Denne typen wendelring finnes stort sett i sørskandinaviske områder, både fra gravfunn og i depoter (Jensen, 1997, ss. 65-66).

T2134 er den minste av wendelringene i dette funnet og er spinkel med skarpe lameller av Baudou type D2. Denne kan og dateres til sent i periode V/periode VI (Baudou, 1960, s. 57). Den mangler den ene siden av lukkemekanismen. Ringen har en indre diameter på ca. 9.5 cm og er veldig fleksibel. De spinkle wendelringene med skarpe lameller

Figur 4: Hele Stavåfunnet. Foto av Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

representerer en overgang mellom de første, tynne wendelringene og de brede ringene med skarpe lameller (Jensen, 1997, s. 66).

T2130 har skarpe lameller av Baudou type D2 og er den nest største av ringene i funnet. Denne kan også dateres til periode V/VI (Baudou, 1960, s. 57). Her er hele ringen bevart. Retningen ringen er vridd i skifter på flere punkter og dette har i noen tilfeller ført til at lamellene har fått sprekker. Ringen har en indre diameter på ca. 14cm og fremstår som veldig fleksibel. Den fremstår nærmest som et mellomledd mellom den minste og den største av ringene fra funnet.

T2129 er den største av wendelringene fra Stavåfunnet. Denne er også av Baudou type D2 og kan dateres til sen periode V eller periode VI (Baudou, 1960, s. 57). Den er en bred wendelring med skarpe lameller og har åtte partier hvor man har byttet retning ringen har blitt vridd. Partiet med lukkemekanismen mangler. Ringen har knekt nært midten og fremstår nå i to deler. Det er et hull på hver side av disse bruddene som kan oppfattes som spor etter en reparasjon av ringen. Tilsvarende hull nær ringens ender kan ha utgjort en del av lukkemekanismen. Ringen har en indre diameter på ca. 15cm og fremstår som relativt stiv. De store wendelringene med skarpe lameller fremkommer relativt hyppig i nedleggelse fra slutten av periode VI. De opptrer enkeltvis og i sammensatte depoter, ofte i kombinasjon med andre gjenstander som kan dateres til periode VI og ofte i tilknytning til våtmark (Jensen, 1997, s. 66).

T2132 er en flat halsring med rektangulært tverrsnitt av Baudou type F. Denne typen halsring har blitt datert til periode VI, basert på andre gjenstander de har blitt funnet med (Jensen, 1997, ss. 60-61). Halsringen festes med to hemper som hektes i hverandre. Ringen var brukket i tre deler da den ble funnet, men fremstår nå som hel etter konservering. Den har dekor i form av innrissede linjer, hovedsakelig midt på ringen og på dens høyre side. Dekoren består av tre eller fire skråstilte linjer som vender mot en speilvendt figur og skaper ufullstendige triangler. I tillegg til triangelformene, har den og dekor i form av loddrette, parallelle linjer. Ringen har en indre diameter på 14cm og er noe fleksibel. De flate halsringene med enkle hektefester, dekorert med geometriske mønstre kan oppfattes som en siste variasjon av yngre bronsealder sin båndornamentikk. De fleste funn av denne typen halsringer er fra sør- og midt-Sverige og de har blitt delt inn i tre grupper etter hvilken type dekor ringene har. T2132 er en av de Sjællandske ringene (Baudou, 1960, s. 58; Jensen, 1997, ss. 60-61).

Figur 5: T2133 fra Stavåfunnet. Foto av Per E. Fredriksen.

som festes med to hemper som hektes i hverandre (fig. 5). Denne er og en

variasjon av Baudou type F. Ringene kan dateres til periode VI (Baudou, 1960, ss. 58-59). Ringen er helt uten dekor. Ringen har noen hakk langs kantene, samt enkelte riper og skraper som følger ringen. Ringen har en indre diameter på 11cm og er veldig fleksibel. De udekorerte, flate halsringene er kun funnet i depoter, i kombinasjon med andre gjenstander fra periode VI (Jensen, 1997, ss. 60-61).

T2138 er hodet til en skivehodenål som har blitt omformet til en tutulus (Gaustad, 1965, s. 65; Engedal, 2010, s. 45). Skivehodenålen er en variasjon av Baudou type B2c og kan dateres til periode V (Baudou, 1960, s. 79). Den har seks opphøyde, konsentriske sirkler jevnt utover platen og en kjegleformet opphøyning på midten. På baksiden av «toppen» er det en hempe med to hull. Platen har enkelte skader i form av en ujevn kant og et par hull mellom opphøyningene. Det er gjort et funn av en liknende plate i Skjærdalen i Ringerike ved pløying (B7000.e). Dette er en avbrutt skivehodenål, men selve skiven minner om T2138. Skivehodenålene er en av de vanligste nåletypene fra periode V og VI og inn tidlig førromersk jernalder og er mest utbredt i østlige deler av Skandinavia (Jensen, 1997, s. 54). De er funnet både i grav- og depotkontekster.

T2135:1-5 og *T2965* er seks tynne, båndformede armringer. De kan dateres til periode VI (Jensen, 1997, s. 76). Av de seks, er det bare to som er fullstendige, *T2135:1* og 2. Båndene er hamret ut til tynne hemper på den ene siden, som kan festes i et hull på motsatt side. Armringene er bare et par millimeter tykke og har en indre diameter på ca. 7.5cm. De er alle veldig fleksible. Tynne, båndformede armringer er relativt sjeldne i depoter. I Danmark er det gjort fem funn fra slutten av periode VI, ingen av dem i kombinasjon med andre gjenstander (Engedal, 2010, s. 53). Liknende former for armringer er kjent fra områder rundt Odermunningen, med depotet fra Ziemitz, som kan tyde på en opprinnelse derfra (Jensen, 1997, s. 76).

I tillegg til armringer, har ringer av liknende typer blitt tolket som øreringer (Broholm, 1933, s. 114), hvor selve hektene ville gått gjennom et hull i øreflippen, tilsvarende moderne øreringer. Tolkningen er basert på at lukkemekanismene er tynne nok til å tres gjennom øreflippen, uten å måtte utvide hullene noe særlig.

T2136 og *2137* er to brilleformede hengespiraler. Smykkene kan minne om Montelius 1368 og kan dateres til slutten av periode V (Montelius, *Minnen från vår forntid. 1- Stenåldern och bronsåldern*, 1917, s. 59). Figurene er laget av bronsestenger med kvadratisk tverrsnitt som har blitt kveilet sammen til en brilleform. Begge figurene har spiraler med seks omdreininger på hver side med en bøyle som binder spiralene sammen. Omtrent midt på bøylene har begge figurene et lite hakk.

De eneste andre hengespiralene som er funnet Norge er fra Viggja i Skaun (T3820) og fra Vålebru i Gudbrandsdalen (Engedal, 2010, s. 72; Johansen, 1981). Hengespiralene fra Vålebru skal ha blitt solgt rett etter de ble funnet og er nå i privat eie. På Stange i Innlandet har det nylig blitt funnet en bronse spiral under metalløk som kan se ut som en halv hengespiral eller øvre del av en spiralhodenål (Askeladden id. 296139) Hengespiraler opptrer over et stort geografisk område og over et stort tidsspenn (Gaustad, 1965, ss. 77-78). Spiralene opptrer både enkeltvis og i større grupperinger, slik som fra Magtenbølle II i Odense (Jensen, 1997, s. pl. 70). De opptrer både i graver og i depoter.

T2966 består av et lite kjede i bronse på rundt 10cm. Det består av små, glatte ringer som er ca. 7mm i diameter. Kjedet skal ha vært omtrent 40cm langt da det ble funnet. *T2136* og *T2137* kan ha vært montert på kjedet (Engedal, 2010, s. 72). Hengespiralene ville minnet om hengespiralene fra depotet Magtenbølle II i Odense (Jensen, 1997, ss. 395, pl. 70).

T2139-2142 er alle holkøkser. Dette er en av de vanligste gjenstandsformene fra yngre bronsealder. De opptrer fra slutten av periode II og opptrer i forskjellige størrelser og former gjennom hele resten av bronsealder. De fleste holkøksene i Skandinavia er enkeltfunn, stort sett fra våtmarksområder (Jensen, 1997, s. 81). De første holkøksene har en form som minner om randlistøksene fra periode I og II fremstår som relativt lange og tynne. Gjennom yngre bronsealder oppstår det mange forskjellige variasjoner av disse øksene, i forskjellige størrelser, former og med forskjellig dekor. Mot slutten av yngre bronsealder minker mengden variasjon i øksene og de blir enklere og lettere (Baudou, 1960, ss. 16-26; Jensen, 1997, s. 81)

T2139 er av Baudou type C3 og kan dateres til periode V/VI (Baudou, 1960, s. 23). Det er en av de største holkøksene i funnet. Øksen er relativt lang og smal, med dekor i form av to hevede bånd øverst ved munningen. Den har også en hempe som strekker seg fra det nederste av disse båndene. Øksen har et skarpt skille mellom selve kroppen og eggen. Rester etter produksjonen kan sees i form av hammermerker og bølgermerker fra støpeformen. På eggen er disse merkene slipt bort. Eggen er også preget av skraper og hakk, som vitner om at øksen har blitt slått mot noe hardt. Merker etter sliping strekker seg omtrent 1cm oppover eggen. Den har noen dype skrapemerker som går langs øksen som ser ut til å ha oppstått etter at øksen ble hentet opp av jorden.

T2140 er og av Baudou type C3 og kan dateres til periode V/VI (fig. 6). Denne likner *T2139*, men er noe kortere og har en bredere egg. Den har dekor i form av et hevet bånd ved munningen og har også hempe, men fremstår ellers som relativt enkel. Øksen har en ujevn egg og skader på munningen. Denne har også merker etter produksjonen på den øverste delen av øksen. Omtrent halve eggen ser ut til å ha blitt brettet, noe som kan ha skjedd under produksjon. Eggen har slipespor som går parallelt med kanten samt ujevnheter og hakk etter bruk.

Holkøkser av Baudou type C3 er en blandingstype av holkøksene uten munningsripene og de skånske holkøksene med forlenget hals. I sammensatte depoter har de kun blitt datert til periode VI. De fleste øksene av denne typen er funnet på Fyn, Sjælland og i Skåne og kan antas å være en av de seneste formene av holkøkser (Jensen, 1997, s. 82)

T2141 er en variant av Baudou type C2b og kan dateres til periode V/VI (Baudou, 1960, s. 24). Øksen har en dekor i form av tre hevede linjer ved munningen og to krokliknende figurer som peker utover på

Figur 6: Nærbilde av T2140 og T2141. Foto av Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet

hver side av øksen rett under disse linjene (fig. 6). Den har en relativt markant rand som strekker seg fra nederst på munningen og mot hjørnene av eggen. Øksen har ikke hempe. Eggen er ujevn, med flere skraper og hakk etter bruk. Det ene hjørnet av eggen mangler. Parallelle slipespor langs eggen vitner om sliping. Øksen har skraper på omtrent hele overflaten.

T2142 er den minste av øksene i funnet og er også en variant av Baudou type C2b og kan dateres til periode V/VI (Baudou, 1960, s. 24). Denne er mindre og har en mer utsvunget egg enn T2141, men fremstår ellers som relativt lik. Øksen har dekor i form av to hevede linjer ved munningen, med to linjer som strekker seg fra ca. midt på disse linjene og oppover mot munningen. Denne har også en markant rand som går fra midt på øksen og ned mot hjørnene. Mellom disse har øksen to triangelfigurer som er vendt nedover mot eggen. Denne har heller ingen hempe. Eggen her er godt bevart og er fortsatt relativt skarp. Hakk og slipespor langs eggen vitner om bruk.

Holkøksene av type C2b likner C2a, bare uten hempe. De finnes fra funn i Danmark og Nord-Tyskland, med et par eksemplarer i Norge og Sverige og ser ut til å ha en vestlig utbredelse (Baudou, 1960, s. 80). I sammensatte depoter er de funnet med gjenstander som både kan dateres til periode V og VI, blant annet fra Fjellerup depotet fra Odense (Jensen, 1997, ss. 81-82, 399).

4.2 Gunnesøy

Gunnesøyfunnet er mindre enn Stavåfunnet og har en annen karakter. De aller fleste gjenstandene ble funnet i 1856 i en bakke ved elva Gautvella i Rennebu. Den ene holkøksen ble funnet noe lengre ned i bakken i 1876, men er tolket som en del av det samme depotet (Rygh, 1880, ss. 3-5). Også her er alle gjenstandene i bronse veldig godt bevart. Funnet består av to holkøkser, en spydspiss, to spiralformede figurer, en tvinnet bronsestang, en «stangknapp», en punsel, en bit bronseblikk og en stangnål med klapreblikk (fig. 8). Slik som med Stavåfunnet, er det nøyaktige funnstedet til Gunnesøyfunnet uvisst. Da funnet ble levert inn til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i 1856 ble ikke selskapet opplyst om funnomstendighetene (Keyser, 1856, s. 68). Hvem som hadde gjort funnet, hvor det ble gjort og når det ble gjort var uvisst. Den eneste opplysningen personen som overleverte funnet hadde, var at det ble funnet ved pløyning av en åker. Karl Rygh (1880) mente at funnet ble gjort øverst i en bakke ved Gautvella, under et rotvelt og at holkøksen som ble funnet senere er fra lengre ned i samme bakke.

Det nøyaktige funnstedet til Gunnesøyfunnet er følgelig usikkert. Det skal ha blitt funnet under pløyning på en terrasse over gården Gunnes i Rennebu. Terrassen er avgrenset i øst og vest av bratte skrenter, som i dag er gjengrodde. I nordenden av terrassen er en slakere bakke, som heller ned mot den moderne gården. På vestsiden av terrassen, renner

Figur 7: Utsikt mot den nordlige enden av terrassen Gunnesøyfunnet ble gjort på. Foto av Tuva Olsen Stavø.

Figur 8: Oversikt over Gunnesøyfunnet. Foto av Åge Højem, NTNU Vitenskapsmuseet.

elva Gautvella. Det er i denne bakken Karl Rygh (1880) mente at funnet ble gjort. Denne bakken er bratt og småkupert og ville vært vanskelig å ferdes i. Inntrykket forsterkes av at bakken er gjengrodd av kratt i dag. I dag dyrkes det korn på terrassen, som gjør at den fremstår som en stor, åpen eng, som er avgrenset i kantene av kratt og skog (fig. 7). Fra gården og tvers over terrassen går det i dag en grusvei som følger bakken i sør av terrassen. I tillegg til depotet, er det registret en gravhaug på den sørvestlige siden av terrassen. Det er også gjort løsfunn av en flintdolk (T20850) og en spydspiss i jern (T1772) på den samme terrassen.

4.2.1 Innhold

T252 er en stangnål og er kanskje den mest spesielle gjenstanden i funnet. Nålen kan se ut som en variasjon av Baudou type D1b og kan dateres til periode VI (Baudou, 1960, ss. 81-82). Den består av en nål i bronse med en tverrstang. Toppen av nålen er krummet der den er festet midt på bronsestangen. På hver side av dette midtpunktet er det fire hemper hvor det er festet bronseblikk. I dag har bare fem av disse hempene rester etter bronseblikket, men det har antagelig hengt fra alle hempene. Det er bare ett av disse som ser ut til å være helt. Bronseblikket består av trekantede, flate bronselapper som er dekorert. Mønsteret består av linjer som går parallelt med blikkets nederste kant og små hakk på oversiden og nedersiden av disse (fig. 9). Blikket er bare dekorert på den ene siden har antagelig hengt slik at det var synlig mens

Figur 9: Nærbilde av dekoren på klapreblikket til T252. Foto av Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

nålen var i bruk. Både nålen og tverrstangen er dekorert. Nålen er dekorert med grupper av skrånstilte linjer som endrer retning nedover nålen. Tverrstangen er dekorert med tette linjer som går på tvers av stangen. Den har også åtte hevede linjer, fire ved festepunktet til nålen og så to par midt mellom hempene. I endene har stangen to flate endeplater som ikke ser ut til å ha vært dekorert. Av nåler av type D1b er det funnet fem eksemplarer i Danmark, fire fra våtmark og en fra et gravfunn på Hårbølle (Jensen, 1997, s. 52). Ingen av disse nålene har klapreblikk. Det finnes mange varianter av typen nåler, både med bøyd og med rett nål og med forskjellige former på endeplatene. I Danmark er stangnålene ikke funnet i kombinasjon med andre gjenstander (Jensen, 1997, s. 52). Noen direkte parallell til T252 er ikke kjent (Engedal, 2010, s. 46), men det er gjort funn av andre nåler med klapreblikk. Fra Fjellerup i Odense er det funnet nål med bøyd stilk og syv skiver på hodet. I de fire ytterste skivene er det festet klapreblikk. Nålen er funnet sammen med en halsring av type C3, en holkøks, rakekniver og noen mindre nåler (Jensen, 1997, s. 399).

T255 består av to spiralformede figurer laget av stenger med kvadratiske tverrsnitt som er kveilet opp. Begge stengene ender i en bøy, som gjør at de kan settes sammen. Figurene har blitt tolket som låsemekanismen til en halsring av Baudou type C3, hvor T256 er delen som ville gått rundt halsen og de dekorerte platene mangler. Denne typen halsringer er kun kjent fra depoter og dateres ofte til periode V og VI (Baudou, 1960, ss. 55-56; Jensen, 1997, s. 63). Halsringene er massive, ofte med en diameter på rundt 25cm. Det er gjort to andre funn av slike halsringer i Norge; tre eksemplarer i Vestbyfunnet i Innlandet og en fra Kråkvik i Ringsaker (C21059b). I tillegg til halsringene består Vestbyfunnet og av en dekorert nål, et kjede og to bukkefigurer i bronse. Halsringen fra Kråkvik ble funnet sammen med et hengekar (Johansen, 1993; Melheim, 2006; Lund & Melheim, 2011).

T256 er en buformet, vridd bronsestang. Den snor mot venstre og kan minne om en wendelring. Endene er hamret ut til flate plater som nå er avbrukket. Stangen har en jevn form, som ikke ser ut til å ha blitt strukket ut. Den har et tverrmål på 26cm og har som nevnt over blitt tolket som en del av T255. T256 har også blitt tolket som en hank, basert på funn av bronsekjeler (Keyser, 1856, s. 69) Da den er funnet sammen med to spiraler tilsvarende de på halsringen av type C3 og har et tverrmål som tilsvarer størrelsene på funn av andre ringer av samme type, er dette antagelig del av en halsring.

T253 er en stangknapp som består av en konveks stang som er hul på baksiden. Stangknappen kan se ut som en variasjon av Baudou sin type B2, som opptrer fra periode V (Baudou, 1960, s. 89). T253 skiller seg fra de beskrevet av Baudou, i det at den ikke har en dekorert stang og at den har to parallelle hemper på hver side av stangen som er vendt samme retning som hempen på midten. Den er antagelig en av de senere variantene av stangknappene (Engedal, 2010, s. 50). Den venstre hempen har et brudd ca. midt på. Det finnes mange forskjellige variasjoner av stangknapper fra hele Skandinavia. Fra Danmark er det omtrent 150 eksemplarer, spredt over hele landet. T253 sin nærmeste parallell fra Norge er T2443 fra et gravfunn på Toldnes i Steinkjer. Denne har lik form, med en hempe omtrent midt på stangen to hemper i hver ende, som her er vendt nedover.

T254 er en spydspiss som ser ut som en variasjon av Baudou type D og kan dateres til periode V og VI (Baudou, 1960, s. 14). Spissen har et sirkulært skafthull, som strekker seg som en rygg langs hele spissen. Rett ovenfor skafthullet har spydspissen et hull på hver side, begge med prikkdekor rundt hullet med skråstilte linjer som strekker seg oppover mot eggen (fig. 10). Spydspissen har en asymmetrisk form, med flere, store hakk langs eggen som vitner om bruk. Den asymmetriske formen er tydeligst nærmest spissen. Den har skrapemerker langs eggen, som vitner om sliping. Sliping og bruk kan ha gjort spydspissen kortere enn den opprinnelig var.

Figur 10: Dekoren på T254. Foto av Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet

Figur 11: T251 og T1773 fra Gunnesøyfunnet. Foto av Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

T251 og 1773 er de to holkøksene i funnet (fig. 11). Begge er variasjoner av Baudou type C2b. De er av samme type samt to av øksene fra Stavåfunnet, men har et mer kvadratisk utseende. Ingen av øksene har hempe, men de har relativt lik dekor. De kan dateres til periode V og VI (Engedal, 2010, s. 98). Slik som i Stavåfunnet, er også disse øksene godt brukt.

T251 er den største av holkøksene. Den har dekor i form av et hevet bånd under munningen. Denne har også krokliknende figurer på hver side, slik som T2141. De krokliknende figurene henger sammen gjennom et slags rutemønster omtrent midt på øksen. Den nederste linjen fra de krokliknende figurene fortsetter nedover øksen, mot hvert sitt hjørne av eggen. Øksen er dårligere bevart enn øksene av samme type fra Stavåfunnet, som gjør mønsteret noe vanskeligere å se. Den har flere hakk langs eggen, samt spor etter sliping. Den har også flere tilfeldige skraper, som kan være resultat av både bruk og tid i jorden.

T1773 ble funnet i etterkant av det opprinnelige funnet og litt lenger ned i bakken, men er tolket som en del av det samme funnet. Den er mindre enn T251, men er ellers relativt lik. Denne har også et hevet bånd ved munningen og krokformede figurer på hver side. På denne er det lettere å se hvordan disse figurene henger sammen. Her strekker båndet seg fra krokfigurene og nedover mot hjørnene av eggen. Her møtes de krokliknende figurene på midten av øksen i en V-form. Øksen har slipespor langs den ene siden av eggen og kortere, skråstilte slipespor på den andre siden. Eggen er ujevn og mangler det ene hjørnet, som vitner som bruk.

T257 er tolket som en punsel eller en nagle. Den er ca. 10cm lang med et rektangulært tverrsnitt. Den har et flatt hode som strekker seg ca. 0.5cm ut på den ene siden og smalner til en spiss mot bunnen. Dette er en av to punsler som er funnet i depotkontekster i Nordvest-Europa (Engedal, 2010, s. 72)

T258 er en liten bit med bronseblikk uten en gjenkjennbar form. Den er bare et par millimeter tykk og har en ujevn form, med hakk langs kantene. Den har langsgående riper og skraper på begge sider.

4.3 Gyl

Depotfunnet fra Gyl i Tingvoll består av fire forskjellige halsringer, hvorav to er wendelringer og en holkøks (fig. 12). Gjenstandene ble funnet i 1935 under pløying rett sør for riksvei 70 og skal ha ligget omtrent en halvmeter under overflaten. Gjenstandene skal ha ligget i en haug, uten noen tydelig orden. Jordstykket de lå på skal tidligere ha vært myr, men ble oppdyrket i 1896. Funnstedet ligger omtrent 20m fra en bekk, som danner en vestre avgrensning av jordstykket. I dag ligger det 150m fra Tingvollfjorden. Området er fortsatt preget av dyrket mark, med innslag av små skogholt og enkeltstående trær og med god utsikt til

Figur 12: Oversikt over Gylfunnet. Foto av Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 13: T15138:1 fra Gyl. Foto av Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

fjorden. Like i nærheten av funnstedet er det og registrert et gravfelt (id. 95403).

4.3.1 Innhold

T15138:1 er en særegen ring som kan minne om en wendelring med brede lameller, som kun er vridd i én retning (fig. 13). Ringen har en indre diameter på 16 cm. I motsetning til de andre wendelringene, slutter ikke denne seg sammen i endene. Endene består av to kroker, som kan festes i en 9.5 cm lang bronsestang med en hempe i hver ende. Denne stangen danner en lukkemekanisme for ringen. Bronsestangen er også vridd, tilsvarende selve ringen. Det ene endestykket på selve ringen og tilsvarende del av stangen er brukket av. Selve ringen er også delt i to. Da ringen ble funnet var det ikke mulig å lukke den, siden lukkemekanismen var bøyd. Denne ble rettet ut og det er mulig at bruddene oppstod da. Det er uvisst om det finnes andre eksempler på ringer med slik lukkemekanisme (Engedal, 2010, s. 57).

T15138:2-3 er to omtrent identiske wendelringer av Baudou type D3 som kan dateres til periode VI (Baudou, 1960, ss. 57-58). De har begge en indre diameter på rett over 15 cm, hvor 15138:3 er litt mindre enn :2. De har brede lameller og har 7 punkter jevnt fordelt utover ringen hvor snoretningen har endret seg. Disse punktene er de samme for begge ringene. Ringene ender i to hekter som er festet i hverandre, med

omtrent samme tverrsnitt som resten av ringen. Lukkemekanismen er dekorert med langsgående riller, med fiskebeinsmønster mellom disse rillene. Enden er flat og dekorert med et enkelt kors, som også har fiskebeinsmønster mellom korsarmene. Ringene er veldig stive og tykke og ville vært vanskelig å åpne.

Det finnes to varianter av wendelringene med brede lameller, som ofte er vanskelig å skille. Den åpne varianten har krokfeste med rundt tverrsnitt og langsgående furer, mens den med tett vridning har krokfeste med firkantet tverrsnitt (Jensen, 1997, ss. 68-69). T15138:2-3 er begge åpne varianter av typen. Ringene er kjent fra flertypedepoter, men har og blitt funnet nedlagt i våtområder enkelt- og parvis. Det er en av de mest utbredte wendelringtypene, som finnes fra store deler av Skandinavia og Mellom-Europa og jo lengre vekk fra Skandinavia ringene er funnet, jo større er variasjonen i dem (Baudou, 1960, ss. 57-58; Jensen, 1997, ss. 68-69).

T15138:4 er en flat halsring som kan minne om en variant av Baudou type F. Den har et skarpkantet, rektangulært tverrsnitt og er helt uten dekor. Den har en indre diameter på ca. 19cm. Ringen er tykkest på midten og smalner tydelig av mot endene. Endene består av to haker som kan hektes i hverandre, som en lukkemekanisme. Ringen har en ujevn form og ser ut som den er dratt opp. Formen kan minne om en hank. På flere steder er ringen vridd. Den har også flere hakk og riper, de fleste av disse er på «oversiden» av ringen. Ringen har spor etter å ha vært utsatt for ild og har antagelig og blitt skadet av en plog, men denne har nok ikke påført alle de synlige skadene. Ringen er mindre fleksibel enn T2132, men dette kan være fordi den har vært utsatt for en hardere behandling.

T15138:5 er en holkøks, som er en variasjon av Baudou type B2a og kan dateres til periode VI (Jensen, 1997, ss. 82-83). Øksen er en mellomform av den norske og den svenske Mälartypen (Jensen, 1997, ss. 82-83). Til forskjell fra holkøksene fra Stavå- og Gunnesøyfunnet, har denne en lang hals med henge omtrent midt på den ene langsiden. Den har dekor i form av hevede bånd som går på tvers av øksen rett over hengen og bånd som strekker seg oppover mot munningen fra dette båndet. Øksen har en ujevn egg med flere hakk som vitner om bruk. Den har slipermerker som går parallelt med eggen, samt noen skrånstilte skrapemerker som strekker seg opp fra eggen. Selve overflaten har også enkelte tilfeldige skrapemerker.

Holkøksene av Baudou type B2a finnes fra flere funn i sørøst Skandinavia, samt fire funn fra Bornholm og to fra Sjælland (Jensen,

1997, ss. 82-83). Da få av disse øksene har blitt funnet i sluttete funn, er dateringene usikre (Baudou, 1960, ss. 21-22; Jensen, 1997, ss. 82-83). Over halvparten av B2a øksene er funnet i Skåne, de fleste enten i sørøst eller rett nord for Skåne. Det er fire økser av denne typen funnet i Norge, foruten T15138:5 (Baudou, 1960, s. 22)

4.4 Brudal

Halsringen fra Brudal ble funnet i 1918 da det ble bygget jernbane ved gården Brudal i Rennebu. Jernbanen ble lagt over en gammel bygdevei som går fra Brudalen og over mot Innset, rett ved punktet hvor veien krysser elva Byna (fig. 14). Funnet skiller seg fra Stavå og Gunnesøy da det kun består av en gjenstand- en halsring i bronse. Slik som med de to andre funnene, er det nøyaktige funnstedet usikkert. Ringen skal ha blitt funnet omtrent der jernbanelinja krysser mellom Fagerhaug og Innset. Funnstedet ligger nærmest gjemt i dalbunnen, helt nede ved elva Byna, som renner ned i Orkla i nord. Byna ligger nederst i en dal med slake bakker på hver side. På begge sider av elva vokser det relativt tett skog, med flekker av hogstfelt hvor det i dag beiter sau. Selve funnstedet fremstår i dag som relativt avsidesliggende og nærmest gjemt. Under mitt besøk av lokaliteten i juni 2022, var det høy vannføring i Byna, som ga lokaliteten et liknende inntrykk som funnstedet på Stavå. Begge lokalitetene var preget av elva som et sentralt element i landskapet, både visuelt og auditivt.

Figur 14: Landskapet ved funnstedet til Brudalsringen. Foto av Tuva Olsen Stavø.

Figur 15: Halsringen fra Brudal. Foto av Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 16: Halsringen fra Rennstein. Foto av Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

4.4.1 Innhold

Funnet består av en massiv halsring i bronse (T11984) (fig. 15). Den er av Baudou type E og kan dateres til periode VI (Baudou, 1960, s. 58). Ringen består av en jevn, men grovt støpt stang med rombisk tverrsnitt som har blitt bøyd til en ring og er påsatt flate, ovale plater i hver ende. Verken selve ringen eller endeplatene har noe spor etter dekor. I dag er den ene endeplaten delvis knekt, mens den andre fremstår som hel. Ringen har et indre tverrmål på omtrent 15cm og fremstår som ubøyelig. Mellom endeplatene er det omtrent 6cm. Ringen har ingen paralleller i Norge, men typen er kjent fra depoter i Danmark og Nord-Tyskland (Jensen, 1997, ss. 61-62). De danske funnene har som regel runde eller rektangulære tverrsnitt, mens ringene med rombiske tverrsnitt er funnet i Mellomtyskland. De tyske ringene har ofte dekorerte endeplater og finnes støpt i både bronse og jern (Jensen, 1997, s. 62).

4.5 Rennstein

Funnet fra Rennstein i Levanger består også av kun en halsring (fig. 16). Den skal ha blitt funnet i 1923 under pløying under en mulig gravrøys som var fjernet (Engedal, 2010, s. A.5). Røysen skal ha ligget sammen med 3-4 andre røyser i utmark, som alle lå på en forhøyning av grus. Røysene var trolig gravrøyser. I nyere tid har området blitt planert som resultat av jordbruk og alle spor etter disse røysene er fjernet. Terrenget er svakt hellende mot en langgrunn strand, med god utsikt. Funnstedet ligger i dag omtrent 200m fra Trondheimsfjorden. Området brukes også i dag til jordbruk.

Selv om ringen ble funnet under en gravhaug er den ikke nødvendigvis et gravfunn. Ringer av denne typen opptrer omtrent bare i depoter og er ikke kjent fra gravfunn i Norge. Typen er bare kjent fra et gravfunn i Skandinavia, fra Nr. Sandegård på Bornholm, resten stammer fra depotfunn (Jensen, 1997, s. 69). Ettersom depoter ofte deponeres på spesielle eller viktige steder i landskapet, kan et sted som har blitt ansett som egnet til deponering av gjenstander og ha blitt ansett som et egnet sted for en gravhaug.

4.5.1 Innhold

T12896 er en wendelring av Baudou type D3 og kan dateres til periode VI. Den fremstår som litt mindre og enklere enn T15138:2-3 og har en indre diameter på ca. 14cm. På denne er det ingen synlig dekor på lukkemekanismen. Ringen ble kjemisk rensket for korrosjon da den kom inn til museet, som kan ha fjernet eventuell dekor og bruksspor.

Konserveringen gjør at ringen fremstår som mer porøs og har en lysere farge enn T15138:2-3

4.6 Oppsummering

Presentasjonen viser at det er en overvekt av smykker i depotene fra yngre bronsealder i Midt-Norge. Av det presenterte materialet, er 26 av gjenstandene smykker, hvorav 14 er halsringer, fordelt på 7 forskjellige typer. Av depotene er tre sammensatte og to enkle. Begge de enkle depotene består kun av en halsring hver, mens de sammensatte depotene alle består av en blanding av smykker og redskaper, hovedsakelig halsringer og holkøkser. Sammensatte depoter fra slutten av bronsealderen inneholder ofte en kombinasjon av halsringer og holkøkser, ofte med en overvekt av halsringer (Jensen, 1997, pl. 49-98). Det er også kjent at gjenstander med ulike aldre deponeres i Skandinavia (Johansen, 1981; 1993; Jensen, 1997) Undersøkelsen av gjenstandene har og vist at depotene består av gjenstander med forskjellige aldre. Dette er kanskje tydeligst i Stavå- og Gunnesøyfunnene, som begge består av gjenstander både datert til periode V og sent periode VI/tidlig førromersk jernalder. Dette antyder at de eldste gjenstandene i funnene kan være et par hundre år eldre enn de yngste.

Gjennomgangen av halsringene har vist at det er variasjoner i størrelsene, fleksibilitet og typer i ringene fra funnene. Enkelte av ringene er svært små, slik som T2134 og T2133 fra Stavåfunnet, mens andre er massive, slik som T255/256 fra Gunnesøy og T15138:4 fra Gyl. Av ringene, fremstår ringene av type D3 fra Rennstein (T12896) og Gyl (T15138:2-3), samt ringen fra Brudal (11984) som de minst fleksible. Disse står i kontrast til de mer fleksible halsringene av type D1, D2 og F fra Stavå og Gyl. Den største forskjellen mellom de fleksible og ufleksible ringene er tykkelsen, hvor de tykkere halsringene fremstår som mindre fleksible enn de tynnere. Fleksibiliteten og størrelsene til ringene kan, i tillegg til mengden bruksspor de har, fortelle mye om hvordan ringen har vært brukt og hvordan det har vært mulig å bruke dem, som igjen kan gi innblikk i biografiene til ringene. Dette vil jeg belyse i de kommende kapitlene.

Selv om gjenstandene i de undersøkte depotene er deponert sammen, trenger de ikke å ha vært produsert på samme sted. Forskjellene i gjenstandene kan være et resultat av at de har forskjellige opprinnelser. Enkelte av gjenstandene, slik som hengespiralene (T2136-7) og armringene (T2135:1-5 og T1965) fra Stavå har for eksempel blitt tolket som gjenstander med østlig opprinnelse, basert på liknende funn fra Øst-

Europa (Bjørn, 1935; Gaustad, 1965, ss. 59-60). Alle disse faktorene, både variasjonen i form, størrelse, fleksibilitet, mengde bruksspor og opprinnelsessted forteller alle noe om biografiene til gjenstandene. Gjenstandens fysiske egenskaper og utforming forteller noe om hvordan den har vært produsert og noe om hensiktene bak produksjonen, mens brukssporene og eventuelle skader forteller noe om hvilke liv gjenstandene hadde før de ble deponerte. Disse faktorene kan, sammen med funnkontekstene til depotene, fortelle noe om hensiktene bak deponeringen av gjenstandene. I det neste kapitlet vil jeg se nærmere på utformingen og brukssporene på gjenstandene for å belyse smykkenes liv.

5 Smykkenes bruksspor

Dette kapitlet tar utgangspunkt i smykkene fra metalldepotene presentert i kapittel 4. Målet med kapitlet er å svare på underproblemstilling nr. II: *Hva forteller smykkenes bruksspor, størrelse og fleksibilitet om hvordan de er brukt?* Kapitlet tar for seg selve «livet» til gjenstandene, altså perioden de var i bruk. Gjennomgangen av gjenstandene tar utgangspunkt i eventuelle skader og merker de har, samt eventuelle omforminger og reparasjoner. I tillegg til brukssporene, spiller gjenstandenes størrelse, form og fleksibilitet inn på hvordan det har vært mulig å bruke dem. Gjenstandene er delt inn etter type gjenstand. Halsringene presenteres først. Disse er igjen delt inn i fleksible og ufleksible ringer og deretter etter type etter Baudou (1960). I gjennomgangen sammenlignes smykkene med tilsvarende smykker fra andre steder i Norge og med smykker presentert i Jensen (1997).

5.1 Halsringer

I gjennomgangen av halsringene i kapittel 4 fremgikk det at det er store forskjeller i størrelsen og fleksibilitet på ringene i materialet. Størrelsen på ringene, i tillegg til fleksibiliteten, kan si noe rent praktisk om hvordan det var mulig å bruke dem. Da ringene må åpnes for å kunne tas på, fremstår de mer fleksible av halsringene som mer anvendelige enn de ufleksible. Størrelsen på ringene gjør også at de ikke kan tres over hodet. De mer fleksible halsringene har og generelt mer spor av bruk enn de stivere i materialet her.

Museumsnr.	Type	Diameter	Fleksibilitet	Depot
T2132	F	14.1 cm	Fleksibel	Stavå
T2134	D2	9.6 cm	Fleksibel	Stavå
T2129	D2	15.7 cm	Fleksibel	Stavå
T2133	F	11.7 cm	Fleksibel	Stavå
T2131	D1	12.4 cm	Fleksibel	Stavå
T2130	D2	13.8 cm	Fleksibel	Stavå
T255/256	C3	25 cm	Ufleksibel	Gunnesøy
T15138:1	N/A	16 cm	Ufleksibel	Gyl
T15138:2	D3	15.3 cm	Ufleksibel	Gyl
T15138:3	D3	15.1 cm	Ufleksibel	Gyl
T15138:4	F	Ca. 19 cm	Fleksibel	Gyl
T12896	D3	14.1 cm	Ufleksibel	Rennstein
T11984	E	14.8 cm	Ufleksibel	Brudal

Figur 17: Tabell over halsringene fra metalldepotene presentert i kap. 4, med diameter og type angitt Baudou (1960).

5.1.1 Fleksible halsringer

Wendelringer med skarpe lameller

Den første kategorien av de fleksible halsringene er wendelringer med skarpe lameller (Baudou, 1960, s. 57). I materialet her er alle fra Stavåfunnet. T2131 inngår også her, selv om den har slakere lameller enn de andre ringene. Ringene har alle forskjellige størrelser og tykkelser og varierende grad av bruksspor. Ringen med kanskje de tydeligste bruksmerkene er T2129, som er den største av dem (Skinner, 2010) (fig. 25). Ringen er knekt på midten og bærer spor etter reparasjon på hver side av bruddet, hvor det er boret to hull. Gjennom disse hullene kan det ha vært festet en liten metallring, som har bundet hver av halvdelene sammen slik at ringen kunne fortsette å brukes, tross bruddet. Bruddet er antagelig på det svakeste punktet på ringen, på det punktet som bevegde seg mest når ringen ble tatt av eller på. Hakk og mindre brudd langs lamellene, samt slitasje på de borede hullene, vitner om at ringen fra Stavå var i bruk i lang tid, både før og etter reparasjonen. Det finnes flere eksempler på store wendelringer med brede lameller som har brudd på omtrent det samme punktet på ringen (f.eks. C4141, C25671, B7000/a). Liknende reparasjon av knekte ringer kan også sees på funn fra Danmark, slik som på de to wendelringene fra Røgerup i Fredriksborgs Amt (Jensen, 1997, pl. 51).

Figur 18: T2134 fra Stavåfunnet. Foto av Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

Wendelringer med skarpe lameller kan deles inn i brede og smale wendelringer, hvor T2129 er et eksempel på en bred wendelring, mens de resterende wendelringene i mitt materiale er smale ringer. De brede wendelringene har noe variasjon i diameter og tykkelse, hvor de fleste ringene har en diameter på 15-20 cm. Selv om ringene finnes i forskjellige størrelser, ser det ut som de har hatt en standardisert form. Dette underbygges av de danske ringene av samme type presentert i Jensen (1997, pl. 50-52, 55-57, 59, 61, 72-73, 95), hvor 11 brede wendelringer er avbildet. Den standardiserte formen kommer til uttrykk i hvordan ringene er vridd. For hver vridning av ringene, skiftes retningen ringen vris i, som gir dem et bølgemønster. Mengden vridninger avhenger av størrelsen på ringen, men de kan ha alt fra 5-10 punkter hvor retningen skifter. T2129 har for eksempel 7 slike punkter, C5315 fra Telemark har 5 og en av ringene fra Røgerup i Danmark har 10 (se Jensen, 1997, pl. 51).

Slik som nevnt over, er de resterende wendelringene fra materialet presentert i kapittel 4 smale wendelringer. Alle tre er fra Stavåfunnet og ingen av ringene har utpregede spor etter bruk (Skinner, 2010). Alle tre har imidlertid enkelte hakk og merker langs lamellene, som kan ha oppstått ved åpning og lukking av ringene. T2130 har også en noe mørkere og jevnere patina på den ene siden enn den andre, som kan være et resultat av at den har gnisset mot klær (Skinner, 2010). Av ringene fra Stavå, skiller T2134 seg ut da den er svært liten (fig. 18). Ringen har en diameter på 9.5 cm og vil da bare kunne passet til barn eller noen med en usedvanlig tynn hals. Alternativt kan den ha blitt brukt rundt en arm eller en legg. T2130 har en diameter på 14 cm og T2131 en diameter på 13 cm og kan ha passet flere.

De tynne wendelringene med skarpe lameller har større variasjoner i utforming enn de tykkere wendelringene. Dette kan sees både i ringene fra Stavå og i de tynne wendelringene fra Danmark presentert i Jensen (1997). I motsetning til de brede wendelringene, har ikke de tynne noen standard for hvor ofte eller hvor tett de vris. Ringene fra Stavå har alle forskjellige størrelser og forskjellige mengder vridninger på ringen. T2134 har tre punkter hvor vridningen skifter, T2130 har fem og T2131 har kun ett slikt punkt. Disse ringene har også større variasjon i hvor tykke de er. Wendelringen funnet i Ammendrup på Sjælland har for eksempel en tykkelse på omtrent 1 cm og har svært smale lameller (Jensen, 1997, pl. 49), mens T2130 er dobbelt så tykk og har bredere lameller. Variasjonene i både utforming og størrelser på de tynne wendelringene kan være et resultat av at ringene har blitt laget etter forskjellige behov. De minste ringene kan ha vært ment til barn eller veldig tynne voksne, mens de større ringene kan ha vært laget for et større spekter av mennesker.

Gjennomgangen av ringene, både fra Midt-Norge og Danmark, viser at de tynne wendelringene med skarpe lameller har større variasjon i utforming enn de bredere wendelringene. Begge typene har noe variasjon i størrelse, men de bredere ringene har en mer standardisert form med tanke på hvor tett de er vridd. De tynne wendelringene har generelt større variasjon, både i størrelse, tykkelse og hvor tette de er snodd. Dette vitner om at de tynne wendelringene ikke har blitt produsert etter en like streng mal som de tykkere wendelringene med skape lameller. De tynne wendelringene ser ut til å være tilpasset brukernes behov. Forskjellene kan og vitne om at ringene har blitt laget av forskjellige smeder, som har satt sitt preg på ringene.

Enkle/flate ringer

Den siste kategorien av de fleksible ringene er enkle halsringer med kvadratisk eller rektangulært tverrsnitt (Baudou, 1960, s. 58; Jensen, 1997, ss. 60-61). I materialet mitt er to av disse ringene fra Stavå, T2132-3 og en fra Gyl, T15128:4. Dette er kanskje den mest anvendelige typen halsringer, da de er mer fleksible og lettere enn wendelringene.

T2132 har ingen tydelige bruksmerker (Skinner, 2010). Da ringen ble funnet var den knekt på to punkter. Bruddene har antagelig oppstått etter deponering. Dette er den eneste av de enkle halsringene som har dekor. Ringen har en diameter på 14 cm og vil ha kunne passet rundt de fleste halser. Ringens nærmeste parallell i Norge er C10626 fra Fredrikstad (Johansen, 1993, s. 160). Denne har og dekor i form av geometriske figurer, hovedsakelig skraverte trekantformer spredt ujevnt på ringen. Denne har en diameter på ca. 18.5 cm, som gjør den noe større enn T2132.

T2133 har heller ingen tydelige bruksspor (Skinner, 2010). Ringen har enkelte riper og diagonale skraper på overflaten. Ripene kan ha oppstått under produksjon eller polering av overflaten. Ringen har og enkelte hakk, men disse har antagelig oppstått etter ringen ble tatt ut av bruk. Denne er, slik som T2134, svært liten. Den har en diameter på rett under 12 cm og vil antagelig ha passet en person med svært tynn hals. Eventuelt kan denne ha passet rundt en større overarm eller rundt en legg.

T15138:4 har en irregulær form. Den ser ut til å ha blitt dratt opp eller strukket ut. Ringen er vridd på flere steder og har flere hakk og riper på overflaten. Da ringen er preget av en røffere behandling enn de andre ringene, er det vanskelig å skille brukssporene fra andre skader på ringen (Skinner, 2010). Ringen er imidlertid relativt stor og kan ha hatt en

diameter på rundt 20 cm. Dette gjør den nesten dobbelt så stor som T2133.

De enkle halsringene er den typen halsringer som kanskje har størst variasjon i utforming. Ringene kan ha dekor i form av geometriske mønstre, men de trenger ikke ha det. Det kan sees i materialet her, hvor bare én av ringene er dekorert. At flesteparten av ringene er udekorerte ser ut til å være et gjennomgående trekk (se Jensen, 1997, ss. 374-423). De dekorerte ringene opptrer i forskjellige tykkelser og diametere og med ulik mengde dekor. Tilsvarende variasjon kan sees i de udekorerte halsringene. Som T15138:4 og T2133 viser, opptrer og disse i flere forskjellige størrelser.

Slik som med de smale wendelringene med skarpe lameller, ser det ut som de enkle halsringene ikke har hatt noen standardisert form. Forskjellene i størrelser og i dekor kan vitne om at de som har produsert ringene har hatt stor kreativ frihet og at de kan ha tilpasset ringene etter behovene til de som skulle bruke dem. Dette kan og vitne om at ringene har blitt fremstilt av forskjellige smeder.

5.1.2 Ufleksible halsringer

Wendelringer med brede lameller

Den første typen halsringer av de ufleksible ringene er wendelringene med brede lameller, av type D3 (Baudou, 1960, ss. 57-58). I materialet for denne oppgaven er det tre ringer av denne typen: T15138:2-3 fra Gyl og T12896 fra Rennstein. Både T15138:2 og :3 har en diameter på 15 cm, mens T12896 er 1 cm mindre. Ellers fremstår alle ringene som omtrent identiske i form. Ingen av ringene har noen tydelige bruksspor (Skinner, 2010; Rønning, 2022). Ringene er store og ufleksible og fremstår som vanskelig å åpne og å få strekt ut nok til å få tredd dem rundt halsen. Da ringene er for små til å tre over hodet, er den eneste måten å få dem på å åpne dem. For å få åpnet ringen måtte ringen enten fortsatt ha vært varm eller så ville man hatt behov for en person med mye fysisk styrke. Dette ser ut til å være et gjennomgående trekk ved wendelringer av denne typen og kan vitne om at de har hatt en standardisert form. Ringer av type D3 funnet ellers i Norge, slik som C1252-3, samt ringene fremstilt i katalogen til Jensen (1997) er nesten identiske med ringene fra Gyl og Rennstein. Det finnes to varianter av halsringen, åpne og tett vridde, men selv disse er vanskelige å skille (Jensen, 1997, s. 68). Ringene funnet i Norge har alle en diameter på rundt 15 cm, men det er noe større bredde i størrelse fra de danske funnene (fig. 19). Alle ringene undersøkt for analysen av type D3 har 7 punkter hvor retningen ringene har blitt vridd i skifter og dette punktet er

fordelt likt på alle ringene. Låsene er og omtrent identiske, med et fiskebeinsmønster som følger restene etter lamellene som møtes i et kors på endene.

Museumsnr./Funnsted	Diameter i cm	Antall vridninger	Type lås	Åpen/tett vridning
T15138:2, Møre og Romsdal	15.3	7	Fiskebeinsmønster	Tett
T15138:3, Møre og Romsdal	15.1	7	Fiskebeinsmønster	Tett
T12896, Trøndelag	14.1	7	Fiskebeinsmønster	Tett
S4248, Rogaland	16	7	Fiskebeinsmønster	Tett
C1952, Rogaland	14	7	Fiskebeinsmønster	Tett
C1953, Rogaland	14	7	Fiskebeinsmønster	Tett
Krumsø Mose, Maribo amt	29	7	Fiskebeinsmønster	Tett
B1126, Hellinge, Maribo amt	16	7	Enkel	Tett
B1126, Hellinge, Maribo amt	16	7	Enkel	Tett
B1125, Hellinge, Maribo amt	20	7	Enkel	Tett
B1125, Hellinge, Maribo amt	20	7	Enkel	Tett
B1124, Hellinge, Maribo amt	19.5	7	Fiskebeinsmønster	Åpen
NM3159, Vrejlev, Hjørring amt	16.8	7	Enkel	Tett
NM22360/B3417, Borre Kær, Thisted amt	18.5	7	Enkel	Åpen
B2527, Skødstrup Overdrev, Århus	17.5	7	Fiskebeinsmønster	Tett
B2527, Skødstrup Overdrev, Århus	18.5	7	Fiskebeinsmønster	Tett
NM18354, Langmose, Øster-Starup	16.5	7	Uklart	Tett
Tagkær, Hedensted	17.5	7	Enkel	Åpen
Råddenkær, Vejle	18	7	Enkel	Tett

Figur 19. Tabell over wendelringer av type D3 fra Norge og Danmark (Jensen, 1997)

Det finnes eksempler på ringer av type D3 som har knekt, på omtrent samme punkt som de tykke wendelringene med skarpe lameller, slik som T2129 på ringer som er strukket ut. Et eksempel på dette er S4248 fra Klepp i Rogaland. Denne har riktignok ikke knekt på midten, men har et brudd hvor den ene siden av lukkemekanismen ville vært. Ringen skal ha blitt funnet under veitegraving (Petersen, 1922). I Krumsø Mose i Maribo på Sjælland er det funnet en ring av samme type som er strukket ut.

Denne skal ha blitt funnet i myr under pløying (Jensen, 1997, ss. 281, pl. 59). Likevel, siden alle ringene har lik fremtoning og er like tykke, har ringene antagelig vært like ufleksible og uanvendelige som ringene fra Gyl og Rennstein.

Til forskjell fra de enkle, flate halsringene og de tynne wendelringene med skarpe lameller, ser det ut som at de som har produsert ringene av type D3 ikke har hatt noen kreativ frihet. Da ringene er ufleksible, ville de også ha vært vanskelige å få av å på. Dette indikerer at ringene ikke har blitt fremstilt med tanke på at de skulle tas av og på med jevne mellomrom. Den standardiserte formen kan vitne om at ringene er produsert for et bestemt formål og at de ikke er tilpasset individene som skulle bruke ringene i samme grad som de andre wendelringene.

Selv om ringene fra Gyl og Rennstein ikke bærer spor av bruk, betyr ikke det at de ikke har blitt brukt. Om de ble båret svært sjeldent eller kun i en kort periode, er det ikke sikkert at en slik bruk ville ha satt særlige spor. Selv om bronse er et relativt mykt metall, må smykker brukes hyppig eller over lang tid for å spor av bruk. I enkelte kulturer kjenner man til halsringer som blir båret livet ut (Johansen, 1993, s. 129). Dersom dette var tilfellet for disse ringene, ville de hatt slitasjemerker på innsiden og undersiden, hvor de ville gnisset mot halsen og kragebeinene. Dette viser ringene fra mitt materiale ingen tegn til. Jensen (1997, ss. 68-69) beskriver ringer av denne typen som har slitasje av å ha hvilt oppå hverandre. Han nevner ikke hvor mange ringer

Figur 20: Låsemekanisme på T15138:2. Bilde av Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet

som bærer spor av dette, så hvorvidt dette er et gjennomgående trekk ved denne typen ringer er usikkert.

Dersom ringene ikke har vært båret rundt halsen kan de ha vært båret andre steder på kroppen. De kan for eksempel ha vært festet med belter eller tau som utsmykninger som deler av drakter, eller de kan ha inngått i intrikate frisyre. Om ringene skulle inngått i frisyre, måtte de ha blitt festet til hodet med fletter eller snorer slik at de ikke skulle fallet av, da de er helt sirkulære. Et annet alternativ er at ringene ikke har vært båret av mennesker i det hele tatt, men at de kan ha vært festet til statuer eller hatt andre funksjoner. I Nord-Tyskland, Danmark og Skåne er det funnet en rekke små, antropomorfe bronsefigurer, hvorav flere bærer halsringer (Broholm, 1947; Terberger, Borgwardt, Krüger, Lorenz, & Rahmstorf, 2022) Enkelte av figurene har hakk langs haka eller hakk langs selve halsringen, som gjør at ringene er tolket som wendelringer (Terberger, Borgwardt, Krüger, Lorenz, & Rahmstorf, 2022, s. 124). Alternativt kan smykkene ha blitt brukt som symboler, som ikke ble båret på kroppen. De kan ha blitt båret frem eller ligget fremme ved spesielle anledninger.

Wendelring med særegen lås

T15138:1 er kanskje en av de mest anvendelige av de uflexible halsringene. Ringen i seg selv er uflexibel og relativt tung og kan minne om de andre ringene fra Tingvoll (T1513:2-3). Det som gjør ringen mer anvendelig, er låsemekanismen. Låsen gjør ringen enkel å åpne, som igjen gjør den enkel å ta av og på. Med låsen åpen, er det omtrent 10 cm mellom endene og ringen ville ha kunnet passe de fleste hals. Størrelsen på åpningen, samt låsen, gjør at ringen ikke måtte strekkes ut for å kunne tas på. Ringen har imidlertid knekt omtrent midt på, men det er usikkert hvorvidt dette er et resultat av bruk eller ikke. På flere punkter på ringen ser lamellene nedslitte ut. Disse punktene er ujevnt fordelt utover ringen. Det er uvisst om dette er et resultat av bruk eller ikke, men dersom det er bruksspor tyder det på at ringen har vært godt brukt. Låsen i seg selv tyder også på at ringen har blitt brukt, da denne gjør den anvendelig til tross for at selve ringen er lite fleksibel (Skinner, 2010).

Det er uvisst om det finnes noen halsring tilsvarende T15138:1, men dens kanskje nærmeste parallell er C16262 fra Fredrikstad (Johansen, 1981, s. 57; Engedal, 2010, s. 57). Denne ringen har også en lås som er separat fra selve ringen. Ringen består av en vridd bronsestang, hvor hele stangen er vridd i én retning. Endene smalner nærmest til flate plater som det har blitt boret hull i. Låsen her består av en flat, dekorert

plate, som festes i ringen ved hjelp av nagler eller en liten bit bronsetråd. Platen kan minne om smykkeplatene på de store halsringene av type C3. Ringer med liknende lukkemekanisme er også avbildet av Montelius (1917, fig. 1273). Da det ikke finnes mange eksempler på låsemekanismer tilsvarende T15138:1, kan det tyde på at den er tilpasset behovene eller ønskene til brukeren.

Enkle halsringer med ovale endeplater

Halsringen fra Brudal (T11984) er en stor, tung og ufleksibel ring av type E (Baudou, 1960, s. 58). Den har ingen tydelige slitasjespor (Rønning, 2022). Den har enkelte skader på yttersiden som antagelig ble påført under fremhenting av ringen. Åpningen på 6 cm mellom endeplatene gjør at ringen ser anvendelig ut. Selv om åpningen er svært smal, ville den ikke vært umulig å ta av og på, om noe ubehagelig. Ringen ville nok vært lettest å bruke for en person med svært tynn hals, siden ringen ikke kan åpnes mer og åpningen mellom endeplatene er såpass liten. Som nevnt, har ringen ingen bruksspor. Det er imidlertid ikke sikkert at dette er en type gjenstand som ville fått tydelige slitasjemerker, da den har en jevn overflate. Eventuelle bruksspor ville ikke vært like synlige på denne ringen slik som på wendelringene, så hvorvidt ringen har blitt brukt og i så fall hvor mye, er vanskelig å si.

Denne typen halsring er ikke like utbredt som wendelringer og T11984 er den eneste av sitt slag i Norge (Johansen, 1981, s. 60; Engedal, 2010, s. 57; Melheim, 2012, ss. 390-391). Ringene finnes både med sirkulære og ovale endeplater og med rektangulære eller sirkulære tverrsnitt på selve ringen (Jensen, 1997, ss. 61-62). De finnes også i forskjellige størrelser og tykkelser. En ring fra Brokholm mose i Viborg har en tykkelse på under 1 cm og en diameter på 13 cm og fremstår som betydelig mindre enn T11984 (Jensen, 1997, pl. 87). Ringer med samme form finnes og støpt i jern (Gaustad, 1965, s. 55). Halsringene av type E er en av de mindre utbredte typen halsringer, men er og en som ikke krever like mye arbeid som wendelringene. Ringene ser ikke ut til å ha en standardisert form, som understrekes av at det finnes eksemplarer i forskjellige typer metall. Enkelte, slik som en ring av samme type fra Råddenkær i Vejle, har endeplater som ikke er slått flate (Jensen, 1997, pl. 98). Endeplatene her fremstår som en fortsettelse av selve ringen og stikker lenger ut. Denne ringen har og dekor i form av innrissede linjer som går på tvers av ringen. Linjene er konsentrert til tre punkter fordelt jevnt på ringen. Forskjellene i størrelser, mengde dekor og metall antyder at de som har produsert ringene har hatt en stor kreativ frihet i

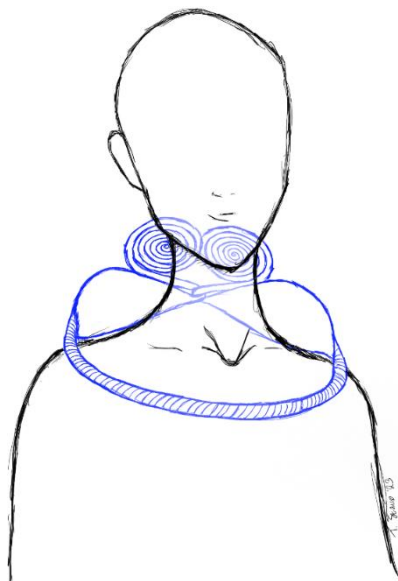
fremstillingen av ringene. Størrelsene kan og vitne om at ringene har vært tilpasset brukerne.

Store halsringer med dekorerte, ovale endeplater

Sist av de mindre fleksible halsringene er T255-6 fra Gunnesøy. Dette er en ring av type C3, hvor de dekorerte endeplatene mangler (Baudou, 1960, s. 56). Selve ringen, T256, har ingen tydelige slitasjespor. Den har enkelte riper langs lamellene, men dette er antagelig spor fra produksjonen (Rønning, 2022). Spiralene, T255, derimot, har spor etter bruk. Nær bruddet på den ene spiralene, ser den ene kanten ut til å være slitt vekk.

Denne typen halsringer ble først tolket som diademer (Müller, 1890, ss. 21-22). Da ringene er ovale og ofte har en diameter på 25 cm, ble likevel denne tolkningen kritisert av Sophus Müller. For å kunne forbli på hodet, ville store deler av ringen måtte holdes oppe av håret, dersom spiralene og endeplatene skulle hvile ved pannen. Müller (1890, s. 22) var en av de første som tolket ringen som en halsring. Han mente ringene ble tredd over hodet og plassert slik at endeplatene hvilte i nakken, med spiralene vendt opp (fig. 21). Müller skal ha sett sterke slitasjespor på undersiden av ringene, samt på undersiden av endeplatene. Han mente den ovale formen til ringene støttet opp om tolkningen, da den speiler formen på hodet og dette ville gjort det lett å tre ringen på. Selve ringen er ofte den sterkest bøyde delen av halsringene, mens endeplatene er relativt flate, som ville la dem hvile godt på nakken (Müller, 1890, s. 22). De tidligere versjonene av halsringene av denne typen var fleksible nok til å kunne åpnes og tas på som andre fleksible halsringer. Etter hvert som halsringene av type C3 ble større og mindre fleksible, ble de gjort store nok til å tres over hodet (Kristiansen, 2013, s. 760).

Ringene er som nevnt svært store. Dersom disse har blitt båret rundt halsen med endeplatene hvilende i nakken,

Figur 21: Eksempel på hvordan en halsring av type C3 ville ligget på halsen dersom båret slik som foreslått av Müller (1890). Skuldervidde ca. 35 cm. Illustrasjon av Tuva Olsen Stavø

ville selv ringen gått langt ut på skuldrene. På veldig smale individ ville man risikere at ringen falt av skuldrene dersom endeplatene skled av nakken. Ringene ville ikke skapt mye rom for bevegelse for dem som bar dem, spesielt om de som bar ringene var personer med smale skuldre. En diameter på rundt 25 cm gir en omkrets på omtrent 80 cm. Som et alternativ til å bruke ringene rundt halsen, er de også store nok til å kunne brukes rundt midjen. Beltet til Egtvedpigen er omtrent 60 cm i omkrets, som kan vitne om at midjen hennes var omtrent så stor (Munksgaard, 1974, s. 71). Halsringene av type C3 ville passet rundt livet hennes. Dette er riktignok kun ett individ, men man kan anta at det fantes andre individ som var på samme størrelse som henne i bronsealderen. Ettersom halsringene er ufleksible, ville de likevel være vanskelige å ta på som belter, da de ville vært vanskelige å få strukket ut nok til å ta dem av og på.

Slik som med wendelringene av type D3, ser disse ut til å ha hatt en standardisert form. I Jensen (1997, pl. 63-64, 74-75, 77-80) er det avbildet 13 ringer av denne typen fra Danmark og i Norge er det funnet fem ringer, i tillegg til T255-6 (C23561/a-b, C21059/b, C23332, B9097). Alle ringene, både i Norge og Danmark har en diameter på rundt 25 cm og er ofte dekorert med skipsmotiv. Likhetene i størrelse og utforming kan vitne om at de som har produsert ringene har fulgt en streng mal. Ringene har noe forskjellige dekor på endeplatene (Lund & Melheim, 2011, s. 448). Disse forskjellene er hovedsakelig i mengden konsentriske sirkler de har rundt skipsfigurene omtrent midt på platene og antall linjer i motivene. Denne variasjonen kan for eksempel sees i ringene fra Øster-Hæsinge i Svendborg. Her er det funnet to ringer av denne typen. Begge har skipsmotiv på endeplatene, men den ene har konsentriske sirkler over og rundt skipsfigurene, mens den andre kun har disse over skipsfigurene (Jensen, 1997, pl. 70-80).

5.2 Nål (T252)

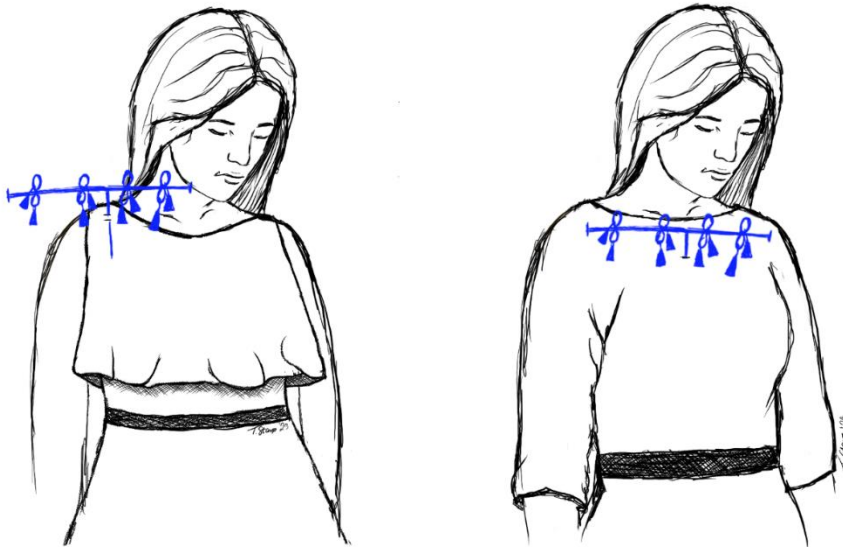
En av de mest spesielle gjenstandene i materialet er stangnålen med klapreblikk fra Gunnesøy (T252). Denne har ingen tydelige slitasjespor. Det eneste som kan vitne om bruk er at dekoren på selve nålen blir svakere ned mot spissen. Det er usikkert hvorvidt den nederste delen har hatt dekor eller ikke, så det er uklart hvorvidt dette er slitasje eller et estetisk valg (Rønning, 2022). Alt klapreblikket, foruten én, har enten falt helt av eller er knekt, men det er uvisst om dette har skjedd før eller etter deponering. Nålen var knekt i tre deler da den ble funnet, men det er også uvisst når dette skjedde.

Figur 22: T252 holdt vannrett. Foto av Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

For at dekoren på klapreblisset skal synes, må nålen ligge slik at tverrstangen peker oppover (fig. 22). Nålen kunne eventuelt hengt sidelengs eller loddrett. Dersom den henger loddrett vil klapreblisset ikke henge fritt, men enten havne bak tverrstangen eller over de nederste løkkene, som tyder på at den trolig ikke har blitt båret loddrett. Klapreblisset gir også gjenstanden et tydelig auditivt element. I bevegelse, beveger klapreblisset seg og slår mot hverandre og mot de andre delene av nålen, som resulterer i en slags raslelyd. Raslelyden har antagelig vært en viktig del av nålens design. Det er mulig den er designet for å lage lyd når den var i bevegelse, så den har antagelig blitt båret slik at klapreblisset bevegede seg.

En av tolkningene av bronsealderens drakter hvor nåler spiller en sentral rolle, tar utgangspunkt i drakten som tilsvarer en gresk peplos (Kristiansen, 1974; Munksgaard, 1974; Grömer, Rösel-Mautendorfer, & Jørgensen, 2013). Drakten består av et langt, rektangulært stoffstykke som er sydd sammen nederst. I gravene fra Borum Eshøj og Skrydstrup har slike store stoffstykker blitt funnet, båret som skjørt (Munksgaard, 1974). Ved midjen kan drakten enten henge løst nedover hoftene eller festet rundt skuldrene med nåler, med armene ut på hver side. Munksgaard (1974, ss. 65-57) foreslår at man har brukt et belte rundt livet for å holde vekten av drakten. Kristiansen (1974, ss. 27-35) foreslår at denne typen drakt kan ha fungert som et slags overplagg som har blitt brukt når det har vært for kaldt å gå i snorskjørt. Han foreslår variasjoner både med og uten hette, hvor alle festes med nåler ved skulderpartiet eller i halsen.

Figur 23: Eksempler på hvordan T252 kunne blitt båret på kroppen. Figuren til venstre er inspirert av peplosdraktene foreslått av Munksgård (1974) og Kristiansen (1973). Illustrasjonen til høyre er inspirert av de korte overdelene funnet i eikekistegravene. Illustrasjon av Tuva Olsen Stavø.

Den ene figuren funnet i Grævensvægne på Sjælland har en nål sentrert på brystet, som et dekorativt element (Randsborg, 2011, s. 43). Dette ville kanskje vært den mest praktiske måten å bære T252 på, dersom den ble båret på kroppen. Om den ble båret på brystet, ville mengden nålen beveget seg rundt sin egen akse blitt minimert, da den ville blitt stoppet på begge siden av brystet. Da nålen bøyer seg, ville den også stukket litt ut fra kroppen, slik at den ville beholdt noe av det auditive elementet (fig. 23).

Keyser (1856, s. 68) var den første som publiserte Gunnesøyfunnet. Han tolket nålen som en hårnål. Da nålen er relativt tung, ville enhver frisyre hvor nålen inngikk som en del av oppsettet, krevd masse mindre nåler, intrikate fletter og tråder for å kunne holde den oppe. Med mindre nålen var plassert ved kronen på hodet, med tverrstangen stikkende ut, ville klapreblikket på de fire innerste løkkene enten hvile på en hårknote eller på bakhodet. Nålen ville dermed miste det auditive elementet. Selve nålen er også såpass lang, at dersom frisyren innebar at nålen var plassert i bakhodet, ville nålen gnage på nakken.

Nålen fremstår som stor og upraktisk både som draktnål og som hårnål, men dette er ikke nødvendigvis en indikator på hvorvidt den har blitt brukt som det eller ikke. Prestigegjenstander, slik som T252, er ikke laget for å være praktiske. De er laget for å underbygge en sosial status. Da er ikke det viktigste elementet ved gjenstanden å være praktisk, men heller prangende. Her vil det auditive elementet fra klapreblikket kunne

spilt en rolle. Ikke bare er nålen stor og pent utsmykket, men den ville også ha hørt godt når personen som bar nålen rørte seg (fig. 23).

5.3 Hengesmykker (T2136-37)

T2136 og T2137 er to hengespiraler som minner om Montelius type 1368 (Montelius, *Minnen från vår forntid. 1- Stenåldern och bronsåldern*, 1917, s. 59). Hengespiralene har ikke noen utpregete bruksspor. De har enkelte skraper på buen mellom spiralene, som kan være spor av at hengespiralene har hengt etter for eksempel et kjede (Skinner, 2010). Da det også er funnet et lite bronsekjede som del av Stavåfunnet, er det naturlig å tenke seg at hengesmykkene kan ha hengt fra dette.

Hengespiraler som henger fra bronsekjeder, finnes blant annet fra Danmark. Fra Magtenbølle II i Odense er det funnet to hengespiraler som er festet i bronsekjeder, liknende kjedet fra Stavå (T2966) (Jensen, 1997, ss. 282, pl. 70). Disse hengespiralene har en ekstra bøyle mellom selve spiralene, men er ellers tilsvarende T2136-7. Det er også funnet hengespiraler på Øster-Hæsinge i Svendborg (Jensen, 1997, ss. 283-284, pl. 79). Disse er betydelig større enn T2136-7 og har en mye lengre bøyle mellom selve spiralene, som strekker seg langt over dem. Disse er også festet i hverandre med en enkel metallring, istedenfor i et kjede.

Bjørn (1935) sammenlikner hengespiralene fra Stavåfunnet med en enkelt hengespiral som ble funnet i et gravfunn i Donja Dolina i Bosnia. Denne skal ha blitt funnet liggende på den avdødes panne, hengende fra et bånd som gikk rundt hodet. Hengespiralen var her en del av en form for hodepryd (Bjørn, 1935, ss. 24-25).

Hengespiralene har en relativt enkel form og bøyene mellom spiralene gjør dem enkle å feste i bånd og kjeder. Dette ville og gjort det enkelt å bruke dem på flere forskjellige måter. De kunne for eksempel brukes som anheng eller hodepryd, slik som hengespiralen fra Donja Dolina (Bjørn, 1935, ss. 24-25). Da hengespiralene fra Øster-Hæsinge er festet i hverandre i et lengre smykke, kunne disse ha vært båret som et halssmykke, dersom de ble festet sammen i enden. Da hengespiralene finnes i forskjellige størrelser, kan det se ut som de ikke har hatt en standardisert form og at de kan ha blitt brukt på flere forskjellige måter. Det ser ut som om både de som har produsert hengespiralene har hatt kreativ frihet i fremstillingen av dem og at personene som har båret dem har kunnet plassert dem på drakten der de ville passet inn.

5.4 Armringer (T2135:1-5+T2965)

De båndformede armringene fra Stavåfunnet (T2135:1-5+T2965) har ingen tydelige slitasjemerker, med unntak av T2965. Denne har dype

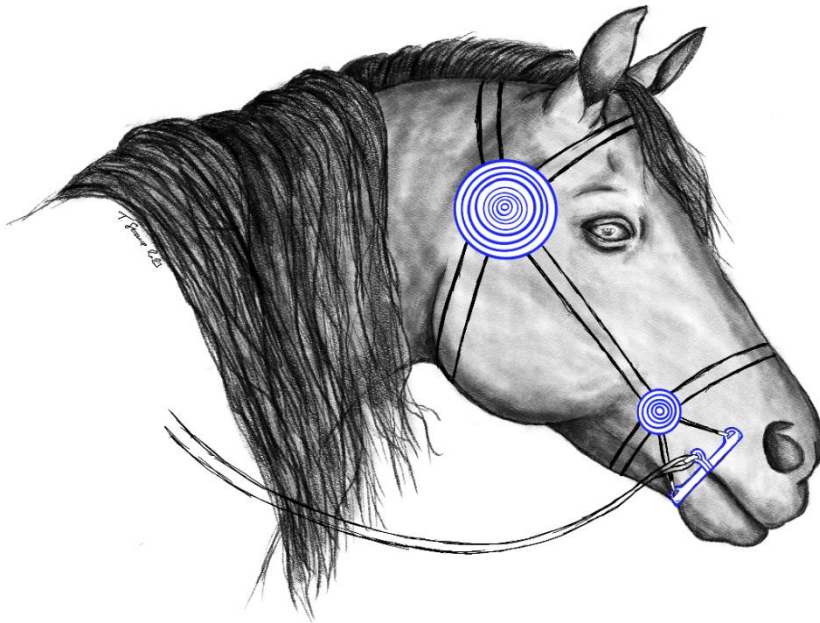
diagonale og nærmest tilfeldige skraper på utsiden av ringen som kan indikere bruk (Skinner, 2010). Alle ringene har riper som går langsmed ringen og enkelte har hammermerker fra produksjon. Ripene ligger under patinaen og er antagelig fra polering under produksjon. Enkelte av ringene er knekt, er utstrakt eller har enkelte ujevnheter langs kantene, men det er usikkert når disse skadene har oppstått.

Armringene er svært fleksible, noe som gjør dem anvendelige. De har en diameter på mellom 7.5-7.8 cm og ville passet en overarm med omkrets på ca. 25 cm. Ringene er for små til å kunne brukes rundt halsen og ville trolig vært for store på håndleddet. Dermed passer typologiseringen som «armringer». De har en omkrets på omtrent 25 cm og ville for eksempel vært plassert over bicepsen til personer med relativt tynne armer. Eventuelt ville de passet rett under albueleddet. Dersom gensere av samme type som fra eikekistegravene i Danmark var i bruk i Norge mot slutten av bronsealderen (se f.eks. Kristiansen, 1974; Munksgaard, 1974; Bergerbrant, 2015; 2019), ville armringene og ha vært synlige under den nederste kanten på ermet om de ble båret under albueleddet. Dersom ringene ikke er plassert direkte over et ledd, ville de heller ikke hindret mobilitet, selv om de er relativt brede.

Broholm (1933) tolket ringene som øreringer, hvor hektene ville gått gjennom et hull i øreflippen, omtrent tilsvarende moderne øreringer. Da ringene er svært lette og kun veier 12-15 gram per ring ville ikke disse vært ubehagelige å bruke i ørene. Selve krokene er svært tynne, så ville man ikke trengt svært utvidete hull i ørene noe særlig for å få tredd dem på. Da ringene ville vært svært store om båret i ørene, ville de antagelig ikke vært båret av personer som måtte utføre fysisk krevende arbeid eller kun blitt båret i anledninger hvor dette ikke var nødvendig. Dersom ringene ble båret i ørene, ville ikke dette påført ringene noen betydelige slitasjespor, med mindre de ble båret hver dag og gnisset mot siden av halsen. Likevel, siden ringene er relativt store, har de antagelig blitt brukt rundt armene.

5.6 Tutulus (T2138)

T2138 er trolig en omgjort skivehodenål. Den har ingen merker etter bruk på baksiden, men det er ikke nødvendigvis en type gjenstand som ville fått tydelige bruksspor. Dette er en av gjenstandene som har to tydelige ledd i sitt livsløp. Den startet som en nål og på et tidspunkt bestemte noen seg for at den skulle endre form. Endringen i form kan og ha resultert i en annen bruk av gjenstanden; det er mulig den ble omgjort for å fylle et nytt eller annet behov.

Figur 24: Eksempel på hvordan T253 og T2138 kunne vært plassert på hodelag til hest, inspirert av depotet fra Bækkedal (Sarauw, 2015) og illustrasjonen ved NTNU Vitenskapsmuseet. Illustrasjon av Tuva Olsen Stavø.

Liknende smykkeplater tolkes ofte som del av smykesett til drakter hvor man festet smykkeplatene til overdelen, rundt bryst- og skulderpartiet (se f.eks. Grömer, Rösel-Mautendorfer, & Jørgensen, 2013, ss. 228-229). I motsetning til nålene, som kan festes på drakter og flyttes på etter behov, vil denne måtte sys på, i hvert fall i sin endelige form.

I depoter fra Danmark, er det og gjort funn av hesteutstyr med smykkeplater festet på hodelaget. Hodelagene funnet i Bækkedal på Jylland har blant annet store smykkeplater som ville hvilt over kjeven til hesten, klapreblikk og flere mindre smykkeplater (Sarauw, 2015, ss. 6-8). De mindre smykkeplatene er alle kuppelformede og har dekorasjon i form av konsentriske sirkler. Disse smykkeplatene har en diameter på mellom 11 og 15 cm, hvor de minste er omtrent på størrelse med T2138. Baksiden av disse smykkeplatene minner om T2138, bare at disse har én enkel løkke. At baksiden likner, kan være en tilfeldighet. Hempene kan være ordnet slik, dersom dette var den mest praktiske formen for å kunne feste smykkeplatene i for eksempel hodelag eller drakter (fig. 24).

5.7 Stangknapp (T253)

T253 er en «stangknapp» som kan være en variasjon av type B2 (Baudou, 1960, s. 89). Den har ingen tydelige slitasjespor. Den har en del skraper på forsiden, men det er usikkert når disse ble påført. Den store hempen har ingen tydelig slitasje. En av de mindre hempene er knekt og ser ut som den kan være tynnslitt på den ene siden, men den kan også ha knekt etter deponering eller under fremhenting.

I forhistorisk utstilling på NTNU Vitenskapsmuseet er stangknappen illustrert som en del av et hodelag til hest (fig. 24). Stangknappen er plassert helt nederst på hodelaget og ser ut til å være en del av bittet. De to hempene i endene på knappen er festet i lærreimer som leder mot en smykkeplate, som igjen knytter bittet til resten av hodelaget. Tøylene er festet på løkken midt på knappen. Da gjenstanden er hul på baksiden, ville den trolig bøyd seg eller knekt under spenningene av å holde et bitt på plass. Dette utelukker ikke at den har vært på et hodelag, men den har nok heller hatt en mer dekorativ funksjon. Alternativt kan knappen ha hatt en dekorativ funksjon på en drakt. Den kan for eksempel ha vært påsydd som dekor på en overdel. Igjen, da gjenstanden er relativt tynn, er det lite trolig at den vil ha hatt en annen funksjon utover å være et rent dekorativt element.

5.8 Oppsummering av smykkenes bruk

Undersøkelsen av brukssporene og formene til smykkene i depotene fra Midt-Norge har gitt et innblikk i livene og deler av biografiene til gjenstandene, og viser at depotene består av smykker med varierte former og bruksområder. Utformingen til smykkene og mengden bruksspor gjenstandene har kan si noe om hvordan de har blitt brukt og hvordan det har vært mulig å bruke dem. Smykkene i depotene fra Midt-Norge har varierte bruksspor, hvor noen av smykkene fremstår som godt brukte, som for eksempel wendelringen med skarpe lameller fra Stavå, mens andre har ingen synlige spor etter bruk. Mangel på bruksspor trenger ikke bety at smykkene ikke har blitt brukt, da det tar lang tid før smykker får bruksspor. Likevel, forteller mengden slitasje på gjenstandene noe om hvordan eller hvor lenge de har vært i bruk.

Av halsringene er det de fleksible ringene som bærer mest spor av bruk, mens flere av de ufleksible halsringene fremstår som omtrent ubrukte. En av grunnene til dette kan være rent praktisk, da de fleksible halsringene har vært lettere å ta av og på enn de ufleksible. Forskjellene i fleksibilitet kan dermed antyde at halsringene har vært brukt på ulike måter, kanskje også i ulike sammenhenger. T15138:1 fra Gyl er et unntak

blant de ufleksible halsringene. Den spesielle låsen til halsringen og de nedslitte lamellene kan her vitne om at ringen har vært i bruk.

Undersøkelsen av smykkene har også vist at enkelte av smykkene har nærmest standardiserte former, mens andre trolig har vært produsert etter behovene til personene som skulle bruke dem. I tillegg til å ha de tydeligste brukssporene, fremstår de fleksible halsringene, som varierer i diameter fra 9 cm til 20 cm, som de smykkene som i størst grad har vært tilpasset behovene til brukerne, mens de mer ufleksible ringene fremstår som mer standardiserte i både utforming og størrelse.

Bruken av smykkene forteller dermed mye om livene og biografiene deres. Smykkene har i løpet av livene sine trolig fått en tilknytning til personene som har brukt dem og levd med dem. I neste kapittel diskuteres smykkenes bruk videre, gjennom å knytte brukssporene opp mot rollene og assosiasjonene smykkene kan ha fått gjennom samhandling med personene som eide og brukte dem. Brukssporene på smykkene settes følgelig inn i en større kontekst i et forsøk på å rekonstruere biografiene til smykkene.

6 Smykkenes biografier, roller og assosiasjoner

Dette kapittelet bygger på smykkene presentert i kapittel 4 og på brukssporene presentert i kapittel 5. Målet med kapittelet er å svare på underproblemstilling III: *Hvilke assosiasjoner og roller knyttet seg til de deponerte smykkene og kan smykkenes biografier belyse deponeringen?* Med utgangspunkt i brukssporene påvist på smykkene, utformingene deres og kontekstene de er funnet i, utforskes de ulike leddene av livene deres. Kapittelet er bygd opp biografisk, hvor diskusjonen rundt smykkenes produksjon og personene involvert i dette presenteres først. Deretter følger en diskusjon om hvordan gjenstandene har levd, hvilke forhold de kan ha inngått i og hvilke assosiasjoner og roller som kan ha knyttet seg til gjenstandene. Til slutt samles punkter fra gjenstandenes fødsel og liv, for å prøve å belyse deponeringen av gjenstandene.

6.1 Smykkenes fødsel

Den første delen av smykkenes liv er produksjonen. For å kunne produsere gjenstander i bronse, måtte man ha tilgang både til metall og kunnskap om hvordan metallet skulle bearbeides. Bronse er en legering av tinn og kobber, som sjeldent opptrer i de samme områdene. Bronsehandelen må derfor ha krevd et komplisert kontaktnettverk. Til tross for flere kobberforekomster i Skandinavia, finnes det foreløpig ikke sikre spor av at man har utvinnet det her i perioden (Melheim, 2012; Ling, et al., 2013). Bronsen har antagelig kommet til Skandinavia i form av gjenstander, barrer eller skrapmetall fra de Britiske øyer og Midt- og Sør-Europa (Ling, et al., 2013, ss. 31-32, Nørgaard, Pernicka, & Vankilde, 2019, ss. 25-26). Selv om det ikke finnes spor av utvinning av metall i Skandinavia, er det påvist flere verksteder hvor man har bearbeidet bronzen (Melheim, 2012; 2015b; Melheim, Prescott, & Arnfinset, 2016; Sörman, 2018). Det mest omfattende av disse i Norge, er påvist på Hunn i Fredrikstad (Melheim, 2015b). I tillegg til dette, er det påvist flere mindre bronseverksteder, hvorav et på Sandbrauta i Melhus. Her ble det blant annet avdekket et ildsted for støpning, mulige fragmenter av blåsebelger (T27962:18-19), støpeformer (T27962:2, :16-17) og deler av en holkøks (T27962:1) (Bryn & Henriksen, 2021). Mengden verksteder i Skandinavia vitner om at kunnskapen om hvordan man bearbeidet bronse har vært relativt utbredt. Selv om det finnes flere mindre verksteder, betyr dette likevel ikke at alle har visst hvordan man skulle produsere alle typer gjenstander. Da redskaper og våpen er de

gjenstandene som kanskje rasket blir utslitt, er det mulig det var disse man i hovedsak visste hvordan man skulle produsere (Nilsson, 2011).

Bronsestøpningen i Skandinavia startet antagelig som småskala produksjon, hvor de som hadde kunnskapene om hvordan man bearbeidet bronse produserte redskaper de trengte, slik som økser (Sörman, 2018, s. 222). Nørgaard (2018, ss. 360-368) har argumentert for at metallhåndverket tidlig i bronsealderen var slektskapsbasert, på bakgrunn av en detaljert analyse av bronsegjenstander. Mot slutten av bronsealderen ble metallproduksjonen profesjonalisert, noe som kan sees gjennom standardiserte leirformer og smeltedigler (Jantzen, 2008; Melheim, 2015b, ss. 25-26; Nørgaard, 2018).

Støpeprosessen har lenge blitt ansett som et ritualisert håndverk, forbeholdt spesialister tilknyttet en elite. Disse spesialistene utførte ritualer knyttet til utformingen av bronse og videreførte disse kunnskapene gjennom ritualene (Kaul, 1987; Kristiansen & Larsson, 2005, ss. 53-55; Goldhahn, 2007, ss. 103-105; Melheim, 2012, ss. 17-20). Sörman (2018) beskriver bronseverksteder i Sør-Skandinavia i forskjellige kontekster, både på bo- og kultplasser. Hun mener prestigegjenstander ble produsert i begge kontekstene at dette viser at produksjonen av avanserte gjenstander ikke var organisert i spesialiserte, avsidesliggende eller sentraliserte verksteder. Gjenstandene ble heller produsert på forskjellige områder under forskjellige omstendigheter. Basert på støpeformer funnet i forskjellige kontekster foreslår hun at tradisjonelt maskuline og feminine gjenstander ble produsert på forskjellige verksteder, hvor de mannlige gjenstandene ble produsert på kultplasser og de feminine på bosetninger (Sörman, 2018, ss. 221-222). De standardiserte gjenstandene indikerer likevel at det kan ha vært spesialisert verksteder (Thrane, 2015; Sörman, 2018, ss. 216-223). Halsringene av type D3 trenger ikke nødvendigvis ha vært produsert på et stort og sentralisert verksted, men formen indikerer at de enten har blitt fremstilt av et fåtall personer på samme verksted eller av personer som har blitt opplært på et verksted hvor formen oppstod.

Gjenstandene med standardisert form kan også ha blitt produsert av omreisende smeder. Ideen om smeder som reiste over store områder og drev håndverk på en nærmest kommersiell basis ble lansert av Gordon Childe (1930; 1958). Likhetstrekk i teknologiske og typologiske trekk ved smeltedigler, blåsebelger og støpeformer fra de nordiske verkstedene kan vitne om at det har vært omreisende metallhåndverkere (Melheim, 2015b, ss. 23-24). Dette kan også sees i de store likhetstrekkene i de ferdigstøpte gjenstandene fra store deler av Norden, hvor gjenstandene deler typologiske former og dekor. Håndverkene ville vært med på å skape og opprettholde en felles teknologi og stiluttrykk i Norden, som

ville påvirket alle deler av støpningsprosessen og alle materialene som var involvert i prosessen. De store likhetene i materialet over store avstander kan dermed være et resultat av slike omreisende håndverkere.

Variasjonene i ringene fra Midt-Norge kan være et resultat av at ringene har vært laget innenfor store geografiske områder eller av forskjellige personer. Wendelringer fremstår som mer avanserte enn hva de egentlig er. Wendelringer formes ved at man støper en bronsestang med kvadratisk tverrsnitt, for så å lage hakk omtrent midt på hver av sidene. Disse hakkene gjøres dypere, til man får formen til et likesidet kors som deretter blir slått ut. Hvor tynne disse sidene slås ut, avgjør hvor tykke lamellene blir. Etter at man har oppnådd ønsket tykkelse på lamellene, vris stangen i én eller flere retninger til man får det ønskede utseende, før man så former stangen til en ring. Endene holdes tynne gjennom hele prosessen og holdes gjerne enkle, før de bøyes til to hefter som festes i hverandre for å slutte ringen (Pietzch, 1964). Utbredelsen av wendelringer og variasjonene i ringene kan vitne om at kunnskapen knyttet til utformingen av ringene var utbredt. Variasjonen, spesielt i de tynne wendelringene, kan være et resultat av omreisende smeder som produserte ringer tilpasset behovene og ønskene til de som skulle bruke ringene. Omreisende smeder kan også ha lært opp lokale smeder. Dette ville også vært med på å opprettholde det felles skandinaviske stiluttrykket, samtidig som det ville kunne resultere i lokale variasjoner av gjenstandene.

På den andre siden kan de mer standardiserte gjenstandene vitne om en mer sentralisert eller spesialisert produksjon. Ringene av type D3 fra Rennstein og Gyl kan være eksempel på dette. Ringene funnet i både Danmark og Norge har store likheter i størrelse og utforming (fig. 19), som kan vitne om at man fulgte en mal i produksjonen av ringene. Dersom ringene ble fremstilt av flere forskjellige mennesker eller over et stort område, ville det trolig ha blitt større forskjeller i utforming av ringene. Det kan bety at ringene har blitt produsert av et fåtall personer, som kan ha arbeidet ved samme verksted eller har blitt opplært av hverandre. Dersom de standardiserte ringene er et resultat av en mer sentralisert eller spesialisert produksjon, kan ringene ha vært forbundet med spesielle steder, verksteder eller personer.

De omreisende smedene kan i tillegg til å ta med seg et stiluttrykk også tatt med seg varer for å handle med. Gjenstandene som har blitt tolket som langveis fra i for eksempel Stavåfunnet, som hengespiralene (T2136-7) og de båndformede armringene (T2135:1-5 og T2965) (Bjørn, 1935), kan ha blitt oppfattet på en annen måte enn gjenstandene som var produsert lokalt. Gjenstandene kan ha fremstått som mer eksotiske enn gjenstandsformer man var bedre kjent med. De ukjente smykkene

kan ha vært omkranset med en type mystikk, som de lokale eller mer vanlige smykkene ikke var preget av.

6.2 Smykkenes liv

Forskjellig bruk av smykkene kan trolig knyttes til forskjellige roller og identiteter i samfunnet. De fleste smykkene fra yngre bronsealder er store og upraktiske og har antagelig blitt båret i sammenhenger som krevde lite fysisk aktivitet. Smykkene kan ha gjort at man må ha ført kroppen på bestemte måter og smykkene kan ha vært assosiert med disse måtene å bevege seg på (Henriksen, 2014, s. 246). Smykkene kan slik ha blitt tilknyttet spesifikke handlinger eller personer som ikke måtte yte fysisk aktivitet. Halsringen fra Gunnesøy, T255-6 kan være et eksempel på dette. Det er en av de største, mest barokke og kanskje mest upraktiske av halsringene fra Midt-Norge. Den ville gått langt ut på skuldrene til de fleste personer og har antagelig blitt båret av personer med relativt brede skuldre. Om ringen ble båret med endeplatene og spiralene i nakken, slik som foreslått av Müller (1890), ville man også måtte ha beveget seg forsiktig slik at endeplatene ikke skulle bevege seg av nakken. Selv om ringen ville ligget relativt behagelig slik, er nok endeplatene og spiralene den tyngste delen av ringen som ville ha snudd på seg ved bevegelse.

Alle smykkene kan ansees som karismatiske objekter (Vedeler, 2018), men den kanskje mest karakteristiske er stangnålen fra Gunnesøy, T252. Nålen er både stor og upraktisk, men har samtidig et usedvanlig og særegent utseende. Dersom nålen ble båret på skulderen for å holde drakter eller kapper på plass, ville tverrstangen lett beveget seg rundt sin egen akse. Nålen er såpass lang at den enkelt ville skumpet borti ansikt eller bakhode om personen som bar nålen bevegde seg. Likevel, er det auditive elementet til nålen sentralt. Når personen som bar eller holdt nålen bevegde seg, ville det rislet i klapreblikket. Om nålen spilte en rolle i spesifikke hendelser eller var knyttet til spesifikke personer, ville nålen vekke minner om disse hendelsene eller personene. Klapreblikk, slik som på nålen, finnes ofte på prestigefylte gjenstander, slik som bronselurer (Broholm, Larsen, & Skjerne, 1949). Alle gjenstander med klapreblikk ville hatt det samme auditive elementet som T252 og dette er kanskje mest tydelig på bronselurene som er produsert hovedsakelig for å lage lyd. Dersom man hadde kjennskap til bronselurer og hadde hørt dem bli spilt på, kunne klapreblikket fra T252 gitt assosiasjoner til opplevelser knyttet til lurene. Den særegne formen til nålen og det auditive elementet ville vært med på å gi gjenstanden en karismatisk kraft, som igjen ville ha blitt forsterket av assosiasjoner og tanker som gjennom bruk ble

knyttet til gjenstanden (Gell, 1992; Vedeler, 2018). Dersom nålen ble brukt i noen få sammenhenger eller ved særskilte anledninger, ville den også vært med på å skape kollektive narrativ, både knyttet til nålen og hendelsene den knyttet seg til. Nålens karismatiske makt forsterkes også av dens særegne form.

Depoter fra yngre bronsealder er ofte satt sammen av gjenstander med ulik alder (se kap. 4.6). Innslag av godt brukte og relativt gamle gjenstander i flere depoter fra yngre bronsealder har blitt sett på som et resultat av mindre metalltilførsel mot slutten av bronsealderen, som førte til at gjenstander forble i omløp lenge (Jensen, 2002, s. 516; Henriksen, 2014, s. 245). Lang brukstid ville gitt gjenstandene komplekse og lange biografier og kan ha ført til en økt betydning av selve gjenstanden. Henriksen (2014, s. 245) argumenterer for at man kan se på aldersforskjellene på gjenstandene som et resultat av markeringer av bestemte sosiale roller over tid, hvor smykker gikk i arv, heller enn et tegn på at det var lite metall i omløp, men begge faktorer kan ha spilt inn på det mønsteret vi ser. Smykkene ville vært med på å videreføre roller gjennom assosiasjonene knyttet til dem. En slik funksjon, hvor smykkene gikk i arv, kan muligens sees i to av halsringene fra Stavåfunnet, T2133 og T2134. Disse ringene er svært små og ville kun passet et smalt utvalg av mennesker. Med diametere på 9.6 cm og 11.7 cm, ville ringene antagelig passet best til barn eller personer tidlig i tenårene. Siden det tar lang tid for at slitasje skal utvikles på smykker, kan brukssporene på ringene være tegn på at ringene har blitt båret av mer enn ett menneske. Halsringene kan ha blitt gitt til en person i ung alder, men ville blitt for liten etter et visst antall år. Ringene kan ha markert en spesifikk livsfase, som var over når ringen ble for liten (Henriksen, 2014, ss. 246-247; Melheim, 2015a). Om ringene gikk fra person til person etter hvert som man vokste ut av dem, ville ringene fått komplekse biografier og assosiasjoner. De som bar ringene som små, kunne se tilbake på sine opplevelser med ringene gjennom å se på nye generasjoner som brukte dem.

Den store wendelringen, T2129 tutulusen, T2138, fra Stavåfunnet er de gjenstandene i mitt materiale som har sterkest spor av bruk. Ringen ble reparert så den kunne fortsette å være i bruk, istedenfor å få den smeltet om til noe nytt. Dette viser at ringens betydning, i form av minner og assosiasjoner knyttet til den, trolig var viktigere enn dens økonomiske verdi. Ringen kan ha vært knyttet til sosiale roller eller handlinger disse ble opprettholdt så lenge ringen kunne bæres

Figur 25: T2129 fra Stavåfunnet. Foto av Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

(Henriksen, 2014, ss. 245-246). Da tutulusen endret form etter at nålen ble brukket av, er det ikke sikkert den lenger kunne oppfylle de rollene den hadde hatt tidligere, men reparasjonen og videre bruk, kan her og vitne om at dens tilknytning eller roller var viktigere enn dens rene økonomiske verdi. Da begge gjenstandene har blitt reparert eller endret på, for så å fortsette å ha blitt brukt, er deres biografier og mnemiske funksjoner komplekse. Etter at gjenstandene ble ødelagt, ville de fortsatt kunne være knyttet til de samme rollene og personene som før, men endringene i selve gjenstanden ville også ha fungert som en påminnelse om gjenstandenes aldre og biografier.

Smykker spesielt halsringer, har tradisjonelt blitt sett på som feminine gjenstander (Müller, 1890; Bjørn, 1924; Glob, 1966; Kristiansen, 1974; 2013; Terberger, Borgwardt, Krüger, Lorenz, & Rahmstorf, 2022). Denne tolkningen er ofte basert på smykkeformer som inngikk i kvinners draktutstyr funnet tidligere i bronsealderen og smykker har blitt antatt å være båret av kvinner også mot slutten av perioden (Henriksen, 2014, s. 234). Dikotomien mellom feminine og maskuline gjenstander bærer imidlertid preg av dagens oppfatning av hva som kan knyttes til de forskjellige kjønnene. Denne oppfatningen kan ikke nødvendigvis overføres direkte på bronsealderens samfunn og kan også bidra med å skygge for andre identiteter, roller og sosiale kjønn (Sørensen, 2000; 2010; 2013). Funn av wendelringer i en grav datert til periode V eller VI i Nijmegen-Noord i Nederland viser at halsringer ikke nødvendigvis har

vært båret utelukkende av kvinner. I grav 8 ble det gjort funn av beinrester store nok til å kunne anta at individet var en mann. Individet hadde fått med seg åtte gjenstander i graven, blant annet en wendelring med skarpe lameller og en wendelring med brede lameller (van den Broeke & Eimermann, 2018, ss. 136-140). Inntrykket av at halsringer ikke nødvendigvis er kjønnsespesifikke forsterkes også av en rekke små bronsefigurer funnet i Sør-Sverige, Danmark og Nord-Tyskland (Terberger, Borgwardt, Krüger, Lorenz, & Rahmstorf, 2022). Flere av figurene bærer en eller flere halsringer, hvor flere er tolket som wendelringer. De fleste figurene har feminine trekk, som klumper på brystet tolket som bryster eller markerte kjønn, men enkelte er og mer androgyne eller maskuline (Thedéen, 2004, s. 76). De to figurene med hjelm fra Grevensvænge på Sjælland bærer og halsringer (Broholm, 1947; Bergerbrant, 2014, ss. 88-89). Graven fra Nijmegen-Noord og de maskuline og androgyne figurene med halsringer kan dermed vitne om at halsringer ikke nødvendigvis har vært kjønnsespesifikke, men har vært knyttet til enkelte handlinger eller roller i samfunnet.

Variasjonene i størrelsene og formene på halsringene presentert i kapittel 4 og 5, kan være et resultat av at ulike mennesker har båret ringene. Som nevnt tidligere, ville de aller minste ringene kun ha passet et begrenset utvalg mennesker, men dette kan også være tilfellet med de større ringene. Selv om ringene ville ha passet fysisk, er det ikke sikkert de passet den sosiale identiteten til personen. Forskjellene i dekor og utforming av ringene kan ha vært produsert for og tilknyttet disse rollene. De av halsringene med de mest standardiserte formene, slik som ringene av type D3 fra Gyl og Rennstein og som de brede wendelringene med skarpe lameller, slik som T2129 fra Stavå, kan ha vært ment for personer av en spesifikk rang eller sosial identitet, uavhengig av geografisk tilhørighet. Samtidig er ringene av type D3 såpass ufleksible at de ville ha vært vanskelige å få av og på. Ingen spor av bruk på ringene kan og vitne om at ringene har hatt andre funksjoner enn å ha blitt båret rundt halsen. Selv om ringene ikke har vært båret rundt halsen, kan de fortsatt ha vært tilknyttet eller vært ment for et utvalg mennesker. Som foreslått i kapittel 5, kan disse ringene ha hatt andre funksjoner enn de mer fleksible halsringene, hvor de for eksempel har vært holdt, hengt på figurer eller blitt lagt frem ved spesielle anledninger. Selv om ringene ikke ble båret på kroppen, ville de fortsatt kunne bli tilknyttet enkelte personer i samfunnet, men på en annen måte enn ringene som ble båret på kroppen (Sørensen, 1997; 2010). Dersom ringene hang på figurer eller ble lagt frem ved spesielle anledninger kan ringene ha blitt knyttet til personene som la dem frem eller som oppbevarte dem mellom disse anledningene. Hvis ringene ble lagt frem eller plassert på figurer eller

andre strukturer ved spesielle anledninger, kan dette være fordi smykkene representerte noe større enn seg selv. Smykkene kan for eksempel ha vært knyttet til kosmologiske forestillinger.

De fleksible ringene ville antagelig hatt tettere bånd til personene som bar dem enn de stivere ringene ville hatt, dersom de ble båret i lengre perioder. Gjennom lang bruk, ville smykkene nærmest kunne ha blitt oppfattet som en del av kroppen. Personene og smykkene ville kunne bli oppfattet som en enhet og smykkene ville ha utgjort sentrale deler av personens identitet. Dersom smykkene kun ble båret ved spesielle anledninger ville de ikke fått det samme tette forholdet til personen som bar dem. Den store wendelringen fra Stavåfunnet er blant gjenstandene som trolig har hatt lengst brukstid i mitt materiale, basert på brukssporene og reparasjonen på ringen. Ringen kan ha vært båret som en permanent del av noens kropp, men bruddet kan og vitne om at den har vært tatt av og på ved forskjellige anledninger.

6.3 Smykkenes død

Deponeringen er kanskje det klareste bruddet i livet til gjenstandene. Uavhengig av intensjonene bak nedleggelsene, fører dette til at gjenstandene tas ut av bruk, om så bare for en kort periode. Deponeringen fører til at gjenstandene fjernes fra kontekstene de var deler av og gjør at de ikke lenger kan brukes til formålene de var produsert for. Dersom gjenstandene ikke hentes frem igjen, vil til slutt gjenstandene, sammen med rollene og funksjonene de hadde mens de var i bruk, bli glemt. Mot slutten av bronsealderen deponeres store mengder halsringer, ofte i kombinasjon med holkøkser (Baudou, 1960; Jensen, 1997; Henriksen, 2014). Fjerningen av gjenstander knyttet til spesifikke roller eller hendelser i yngre bronsealder kan vitne om at disse gikk ut av bruk. Omveltninger i samfunnet kan ha resultert i endringer av hvilke roller og identiteter som sto sentralt og hvordan man uttrykte disse rollene. Smykker, slik som wendelringer, kan ha vært nært tilknyttet «gamle» roller, som det ikke var behov for å markere på samme måte lenger. Deponeringen av gjenstandene knyttet til de gamle rollene kan ha vært en måte å svekke dem på, samtidig som man styrket de nye. Ved å fjerne gjenstander nært knyttet til personer eller sentrale begivenheter, sensurerer man personene og hendelsene. Ved å deponere gjenstandene fjerner man gjenstandens agens (Gell, 1998). Over tid vil de forsvinne helt, når det ikke lenger er noen igjen til å huske dem. Det man da deponerer, er ikke bare gjenstander, men også minner, tanker og assosiasjoner tilknyttet disse gjenstandene. Deponeringen kan dermed

vitne om store samfunnsomveltninger i overgangen mot førromersk jernalder, hvor disse gjenstandene ikke lenger hadde en plass.

Hvilke hendelser som leder opp til selve deponeringen er mye omdiskutert. Melheim (2015a) har blant annet foreslått at selve deponeringen er tilknyttet noe kvinnelig, hvor gjenstandene symboliserer personene som eide gjenstandene. Hun foreslår at smykkene i de sammensatte depotene kan symbolisere kvinner i forskjellige overgangsfaser i livet (Melheim, 2015a, s. 89). I tråd med denne teorien ville for eksempel deponeringen av de små halsringene i Stavåfunnet kunne representert en overgang fra barn til voksen, mens Gunnesøyfunnet kunne ha blitt lagt ned som en del av et dødsritual. Nedleggningen av gjenstandene i forbindelse med disse overgangene kunne da for eksempel være en del av en renselsesprosess, hvor smykkene ble nedgravd for så å hentes frem igjen. Gjenstandene som ble nedlagte som deler av dødsritualer ville da blitt nedlagt for godt. Da store mengder av de samme gjenstandstypene deponeres mot slutten av bronsealderen, kan det tyde på at det har vært andre hensikter bak deponeringene. Å knytte deponeringene til overgangsritualer blir i dette tilfellet spekulativt, da det virker usannsynlig at personene knyttet til disse gjenstandene alle døde innenfor en kort periode og at gjenstandene samtidig sluttet å gå i arv. Da det virker som at depotene fra slutten av bronsealderen alle blir nedlagt innenfor et relativt kort tidsrom, kan det, som diskutert over, antyde at depotene er resultater av store samfunnsomveltninger.

Selv om depotene fra Midt-Norge er funnet over et relativt stort område, er det likhetstrekk i kontekstene de er funnet i. Alle depotene er funnet i nærheten av vann, tydelige grenser i landskapet og uten tydelige tilknytning til bosetning eller graver, som er typiske elementer for depoter i perioden (Frost, 2011). Det er ikke tilfeldig hvor gjenstander legges ned og det har blitt argumentert for at hvor depotene er funnet kan gi innblikk i bronsealderens forhold til landskapet (Frost, 2011). Faktorer slik som landskapets utseende, lyd og plassering i forhold til andre elementer kan ha spilt viktige roller for valg av sted for deponering. Dersom det var meningen at depotene skulle hentes frem igjen, kunne disse landskapselementene ha fungert som markører slik at man skulle huske hvor de var nedlagt. Hvis dette ikke var meningen, og gjenstandene ble nedlagt permanent, kan landskapselementene fortsatt ha markert hvor de lå, og stedene kan for eksempel ha fungert som markører for en type minnested.

Ut fra kontekstene depotene fra Midt-Norge er funnet i, kan de deles inn i to grupper: Gyl og Rennstein på den ene siden, og Stavå, Gunnesøy og Brudal på den andre. Gyl og Rennstein er begge funnet på relativt

åpne plasser i et typisk jordbrukslandskap, med god utsikt til og innsyn fra fjorden. Gravanleggene i nærheten av begge lokalitetene kan vitne om at områdene har vært i bruk i lang tid og at de kan ha hatt spesielle betydninger for lokalbefolkningen. I tillegg til å være fra relativt like funnkontekster, består depotene av liknende innhold. Begge depotene inneholder ringer av typen D3, som ikke finnes i andre depoter fra Midt-Norge. Likhetene i innhold og kontekst kan antyde liknende hensikter bak deponeringene.

Da depotene fra Gyl og Rennstein er funnet på relativt åpne og tilgjengelige lokaliteter og består av gjenstander som ser ut til å ha hatt symbolske funksjoner heller enn praktiske, fremstår depotene som noe som kan ha vært tilknyttet et større fellesskap. Hverken ringene eller lokalitetene fremstår som noe som har vært nært tilknyttet enkeltpersoner, men heller som noe som har vært tilgjengelig for større deler av samfunnet.

På den andre siden finner vi Stavå-, Gunnesøy og Brudalfunnene. Disse har forskjellig karakterer da de består av forskjellige mengder og typer gjenstander, men de er funnet i liknende kontekster relativt nær hverandre geografisk. Depotene er alle tilknyttet fjellområdene ved Oppdal og er funnet på vei opp eller ned fra fjellet. Alle er også funnet i nærheten av elver. I motsetning til Gyl og Rennstein, fremstår disse lokalitetene som bortgjemte og nærmest private. Det er uvisst om lokalitetene var like gjengrodde mot slutten av bronsealderen som de er i dag, men de ville fortsatt vært gjemt bort i landskapet. Funnstedene kan gi et inntrykk av gjenstandene er gjemt bort på en mer privat måte enn funnene fra Gyl og Rennstein.

Inntrykket av depotene fra fjellområdene som noe mer privat og personlig enn depotene fra kyst- og fjordområdene forsterkes av at gjenstandene i funnene også fremstår som mer personlige. Flere av gjenstandene i både Stavå- og Gunnesøyfunnene bærer tydelige spor av bruk og kan se ut til å ha vært i bruk i lang tid. Som vist i underkapittel 6.2 har smykkene antagelig vært nært tilknyttet menneskene som bar dem og ville slik ha hatt andre roller og funksjoner enn smykkene som ikke ble båret på kroppen. Holkøksene og spydspissen i funnene ville ikke vært båret på kroppen på samme måte, men da de bærer tydelige spor av bruk og sliping kan de likevel ha vært i bruk over lengre tid og dermed kan de også ha vært forbundet med personene som brukte dem. Da både gjenstandene og kontekstene fremstår som mer private og nært tilknyttet enkeltpersoner, kan det antyde at selve deponeringen også har vært en mer privat hendelse og at de har blitt nedlagt av personer som har vært tilknyttet områdene. Samtidig, er det ikke påvist bosetning i nærheten av funnene og det har blitt argumentert for at de er nedlagt i tilknytning til

ferdsesleveier, som kan antyde at personer som har reist til eller gjennom områdene har deponert gjenstandene, slik som for eksempel omreisende smeder (Frost, 2011; Henriksen, 2014; Melheim, 2015b, s. 194). Dette kan støtte teorien om at nedleggelsene er handelsdepot eller noe som er nedlagt midlertidig (Petersen, 1951, s. 52; Gaustad, 1965). Likevel, da flere av gjenstandene antagelig har hatt en nær tilknytning til personene som bar dem, er det ikke usannsynlig at personer med et forhold til disse gjenstandene også kan ha vært med på deponeringen.

Hvorfor depotene nedlegges og av hvem er kanskje det største spørsmålet knyttet til depotene, og det vanskeligste å besvare, selv om jeg ovenfor har antydnet mulige forklaringer bak nedleggelsen av depotene. Forskjellene i kontekst og innhold i depotene fra Midt-Norge kan vitne om at det har vært forskjellige intensjoner bak nedleggelsene og at det har vært forskjellige personer involvert. Det er mulig gjenstandenes biografier har spilt inn på hvilke kontekster de har blitt nedlagt i. Valget av kontekst kan dermed ha vært basert på hvilke roller og funksjoner gjenstandene hadde mens de var i bruk. Dette viser en fleksibilitet i depotskikken, hvor man har tilpasset kontekstene etter gjenstandenes funksjon. Dette kan også bety at selve deponeringen og hendelsene tilknyttet deponeringen har hatt forskjellige funksjoner i samfunnet, hvor noen av deponeringene har vært åpne for et større fellesskap, mens andre har vært av en mer privat karakter. Til tross for at likhetene i sammensetningen av depotene i yngre bronsealder vitner om en konsensus i hvilke gjenstander som skulle deponeres, antyder dermed forskjellene i lokalitetene og depotenes noe unike karakterer at selve deponeringen kunne tilpasses gjenstandenes biografier.

7 Avslutning

Oppgaven har tatt for seg smykkene i depoter fra yngre bronsealder i Midt-Norge og prøvd å kaste lys over deponeringsskikken i perioden. Målet ved oppgaven har vært å få et innblikk i biografiene til de nedlagte smykkene og da hovedsakelig livene de har hatt for å se om dette kunne belyse selve deponeringen. Livene til gjenstandene ble undersøkt gjennom å se på hvilke bruksspor de bar og hvordan utformingen påvirket hvordan det har vært mulig å bruke dem. Dette ble brukt til å si noe om hvilke roller og assosiasjoner de tilegnet seg gjennom livene sine. Undersøkelsen av bruken har også gitt et innblikk i hvordan gjenstandene var tilknyttet personene som bar og eide dem.

7.1 Konklusjoner

For å bevare underproblemstilling I, *Hva inneholder depotene og i hvilke kontekster er de funnet?*, ble depotfunnene fra yngre bronsealder i Midt-Norge presentert i kapittel 4. Depotene fra består hovedsakelig av kombinasjoner av holkøkser og halsringer. To av de større, sammensatte depotene inneholder også av andre smykker, som armringer, nåler og anheng. Depotet fra Gunnesøy, inneholder også en spydspiss og en punsel, i tillegg til holkøksene. Alle de undersøkte depotene består utelukkende av gjenstander i bronse. Depotene består også av gjenstander med forskjellige aldre. Dette er tydeligst i Stavå- og Gunnesøyfunnene, som begge inneholder gjenstander som kan både dateres til periode V, periode VI og tidlig førromersk jernalder. Selv om det er likheter i hvilke typer gjenstander funnene består av, er det forskjeller på disse gjenstandene. Halsringene har for eksempel forskjeller i størrelser, fleksibilitet og halsringene er også av ulike typer.

Depotene er funnet relativt geografisk spredt i Midt-Norge. Halsringen fra Rennstein er funnet helt nord i fylket, mens de resterende funnene er gjort langt sør. Stavå-, Gunnesøy- og Brudalfunnene skaper likevel en konsentrasjon i fjellområdene ved Oppdal, og er alle funnet i relativt like kontekster. Innlandsfunnene er alle funnet i nærheten av elver og ferdssveier som leder opp eller ned fra fjellene. Rennstein- og Gylfunnene er begge funnet i fjordlandskap, begge med god utsikt til og godt innsyn fra fjorden. Selv om depotene er fra forskjellige landskapstyper, er de alle funnet i kontekster med tilknytning til vann og grenser i landskapet, slik som ferdssveier.

Brukssporene på smykkene i depotene ble diskutert i kapittel 5, for å belyse underproblemstilling II: *Hva forteller smykkenes bruksspor, størrelse og fleksibilitet om hvordan de er brukt?* Undersøkelsen av smykkene viser at depotene består av smykker med ulike bruksområder.

Smykkene har forskjellige mengder bruksspor, hvor enkelte er godt brukte, mens andre fremstår som nærmest helt ubrukte. Dette, i tillegg til variasjonene i utformingen, viser at smykkene har vært bruk på forskjellige måter og kanskje ved forskjellige anledninger. Undersøkelsen viste og at enkelte av smykkene kanskje ikke har vært brukt slik man tradisjonelt har tolket dem. Halsringene av type D3 fra Rennstein og Gyl er tolket som halsringer, men fremstår som svært uanvendelige og har antagelig hatt andre funksjoner enn de mer anvendelige halsringene.

Kapittel 6 bygde på de to foregående kapitelene for å belyse underproblemstilling III: *Hvilke assosiasjoner og roller knyttet seg til de deponerte smykkene og kan smykkenes biografier belyse deponeringen?* For å belyse problemstillingen, ble smykkene undersøkt gjennom et biografisk perspektiv, hvor livene ble delt inn i tre faser: fødsel, liv og død. Gjenstandenes fødsel er i dette tilfelle produksjonen. Gjennom undersøkelsen av gjenstandenes bruk ble det tydelig at enkelte av gjenstandene så ut til å ha vært produsert for forskjellige formål og av forskjellige personer. Enkelte av halsringene har antagelig hatt standardiserte former, som kan bety at de har vært produsert innen et avgrenset geografisk område eller av et fåtall personer. Andre halsringer, derimot, hadde variasjon i utforming, som kan vitne om at de har vært produsert over et stort geografisk område, av et flere forskjellige personer og at de i større grad har vært tilpasset personene som skulle bruke dem. Allerede i produksjonen, kunne gjenstandene ha tilegnet seg assosiasjoner og forestillinger. Dersom gjenstandene ble produsert på anerkjente verksteder eller av kjente håndverkere, ville de kunne blitt sett på som mer spesielle enn andre gjenstander. Dette er også tilfellet om de ble importert langveis fra, hvor gjenstandene kunne ha bli oppfattet som mer eksotiske enn lokale varianter av gjenstandstypen.

I løpet av livene sine, ville smykkenes biografier blitt enda mer komplekse. Gjennom samhandling med forskjellige personer og andre gjenstander, ville smykkene tilegnet seg enda flere assosiasjoner. Dersom smykkene kun ble brukt av et utvalg personer eller kun i spesielle anledninger, ville de bli assosiert med nettopp dette. Smykkene har antagelig vært viktige sosiale markører og kan ha vært med på å markere sosial rang og identitet. Smykkene fra depotene har antagelig vært båret av sosialt viktige personer, som ikke har trengt å yte fysisk aktivitet. Undersøkelsen av livene til halsringene viste og at smykkene ikke nødvendigvis har vært knyttet til biologiske kjønn, men at de heller kan ha vært tilknyttet sosiale identiteter, uavhengig av biologisk kjønn. Undersøkelsen av smykkenes liv viste også at smykkene antagelig har hatt forskjellige forhold til de som bar dem, hvor enkelte av smykkene kunne bli oppfattet som deler av kroppen, mens andre kan ha hatt mer

symbolske og/eller seremonielle roller. Undersøkelsen har følgelig vist at smykkene er mer enn bare smykker. De er gjenstander som har hatt komplekse liv, hvor de har inngått i en rekke relasjoner og hatt sentrale roller i samfunnene de eksisterte i.

Det siste leddet i livene til smykkene er deponeringen. For å belyse deponeringen ble livene til smykkene, sammensetningen av depotene og kontekstene de ble funnet i diskutert. Forskjellene i kontekst og innhold kan antyde at det ligger forskjellige motiv bak deponeringen av gjenstandene, hvor gjenstandenes biografier spilte en rolle i å bestemme hvor og hvordan de skulle nedlegges.

Hva forteller bruken av smykkene i metalldepotene fra Stavå, Gunnesøy, Gyl, Brudal og Rennstein om deponeringspraksisen i yngre bronsealder? Bruken av smykkene viser at de har hatt komplekse biografier, vært tilknyttet mennesker og spesielle anledninger i samfunnet. En samlet analyse av biografiene og kontekstene gjenstandene er funnet i viser også at bruken kan ha spilt sentrale roller i å bestemme hvor og hvordan gjenstandene skulle deponeres. Undersøkelsen har vist at depotene fra Midt-Norge følger et velkjent mønster i Skandinavia og på kontinentet, hvor store mengder holkøkser og halsringer deponeres mot slutten av bronsealderen og i starten av førromersk jernalder. Sammensetningen av depotene vitner om en felles forståelse av hva depotene skulle inneholde, men viser også at biografiene til gjenstandene har spilt inn på hvor og hvordan de skulle deponeres. Nedleggelsen av store mengder gjenstander som har vært nært knyttet roller og identiteter kan antyde at det har vært store samfunnsomveltninger i overgangen mot førromersk jernalder, hvor disse rollene, og dermed gjenstandene, ikke lenger hadde en plass.

7.1 Avsluttende tanker

Depotfunn er et tema som er mye diskutert og som på ingen måte er ferdig utforsket. Analysen av smykkene i metalldepotene fra Midt-Norge har vist at det er et stort potensiale i å utføre brukssanalyser av gjenstandene i depotene for å belyse deponeringen. Ved å prøve å rekonstruere biografiene til gjenstandene, kommer man tettere på dem og kan dermed få en ny forståelse av hvordan smykkene har vært brukt. Analysen har vist at tradisjonelle tolkninger av smykker, ikke nødvendigvis reflekterer det faktiske materialet. For eksempel er det ikke alle halsringer som nødvendigvis har kunnet blitt brukt rundt halsen, da de enten har vært for ufleksible eller små. Analysen viser da at det er mulig å hente ut informasjon om roller og identiteter fra gjenstander som ikke er fra gravfunn, men at spor av bruk på deponerte gjenstander også

kan gi et innblikk i dette. Undersøkelsen viser og at biografiene til gjenstandene og kontekstene de er funnet i kan gi innblikk i deponeringen av gjenstandene. Dette viser verdien av å se på depotene som helheter, heller enn å undersøke delene av helheten isolert. Da oppgaven kun har tatt for seg et begrenset funnmateriale fra et relativt lite område, er liknende undersøkelser av funn over et større område noe som kunne vært undersøkt videre.

Referanser

- Baudou, E. (1960). *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Bergerbrant, S. (2015). Ordinary or Extraordinary? Redressing the problem of the Bronze Age Corded Skirt. *Current Swedish Archaeology*, vol 22, ss. 73-96.
- Bjørn, A. (1924). Gudinnen med halsringen. Et fragment. I *Haug og Museum* (ss. 7-14). Oslo: A. W. Brøgger. Hentet Oktober 07, 2022 fra <https://www.nb.no/items/e0f74a7aedbf4b7343bdf3e5f6b8155a?page=8&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:999600129154702202%22>
- Bjørn, A. (1926). Tidlig metallkultur i Øst-Norge. I *Oldtiden XI*.
- Bjørn, A. (1935). To Nordenfjelske Markfunn fra den Eldste Jernalder.
- Broholm, H. C. (1933). Studier over den yngre Bronzealder i Danmark, med særligt Henblik paa Gravfundene : En arkæologisk Undersøgelse. I *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. København.
- Broholm, H. C. (1947). Anthropomorphic Bronze Age figures in Denmark. I *Acta Archaeologica 18* (ss. 196-202).
- Broholm, H. C., Larsen, W. P., & Skjerne, G. (1949). *The Lures of the Bronze Age. An archæological, technical and musiological investigation*. København: Gyldendal.
- Bryn, H., & Henriksen, M. M. (2021). *Arkeologisk undersøkelse, Sandbrauta. E6 Røskaft-Skjerdingstad, Melhus kommune, Trøndelag*. Trondheim: NTNU Vitenskapsmuseet.
- Brøgger, A. W. (1925). *Det norske folk i oldtiden*. Oslo: Aschehoug.
- Dant, T. (2001). Fruitbox/Toolbox: Biography and Objects. *Auto/Biography, IX*.
- Engedal, Ø. (2010). *The Bronze Age of Northwestern Scandinavia*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Engelhardt, C. (1863). *Thorsbjerg Mosefund: Beskrivelse af de oldsager, som i aarene 1858-61 ere udgravede af Thorsvbjerg mose ved*

- Sønder-Brarup i Angel; et samlet fund, henhørende til den ældre jernalder.* København.
- Frost, L. (2011). Depotfund fra yngre bronzealder i et lokalt, landskabsarkæologisk lys. I *Depotfund i yngre bronzealders lokale kulturlandskab* (ss. 63-73). Viborg Stifsmuseum & Holstebro Museum.
- Gaustad, F. (1965). *Tidlig metalltid i det nordenfjelske Norge*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Gell, A. (1992). Technology of Enchantment and Enchantment of Technology. I J. Coote, & A. Shelton (Red.), *Anthropology, Art and Aesthetics* (ss. 40-63). Oxford: Oxford University Press.
- Gell, A. (1998). *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford : Clarendon Press.
- Gjessing, G. (1944). Steinalder- bronsealder - stein-bronsealder? *Viking*, 231-256.
- Glob, P. V. (1966). *Mosefolket*. København: Gyldendal.
- Goldhahn, J. (2007). Dödens hand- en essä om brons- och hållsmed. *Gorarc serie C. Arkeologiska Skrifter*, 65:1.
- Gosden, C., & Marshall, Y. (1999). The cultural biography of objects. *World Archaeology*, 31:2, ss. 169-178. Hentet November 1, 2021 fra <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00438243.1999.9980439>
- Grömer, K., Rösel-Mautendorfer, H., & Jørgensen, L. (2013). Visions of Dress: Recreating Bronze Age Clothing from the Danubian Region. *Textile*, 11:3, ss. 218-231.
- Gundersen, D. (2021). *agens*. Hentet fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/agens>
- Harding, A. F. (2000). *European Societies in the Bronze Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henriksen, M. M. (2014). *Stille vann har dyp bunn: Offerteoriens rolle i forståelsen av depotfunn belyst gjennom våtmarksdepoter fra Midt-Norge, ca. 2350-500 f.Kr.* Trondheim: NTNU Vitenskapsmuseet.

- Henriksen, M. M. (2019). Depotfunnet fra Hegra. *Spor 1*, ss. 4-9.
- Henriksen, M. M. (2022). Transforming bodies and rock art. Late Bronze Age mortuary rituals at Sandbrauta. I *Adoranten*.
- Holtorf, C. (2002). Notes on the life history of a pot sherd. *Journal of Material Culture*, ss. 49-71.
- Horn, C., & Karck, T. (2019). Weapon and tool use during the Nordic Bronze Age. *Danish Journal of Archaeology*, 8.
- Hägg, I. (1996). Textil und Tracht als Zeugnis von Bevölkerungsverschiebung. *Archäologische Informationen*, ss. 135-147.
- Jantzen, D. (2008). *Quellen zur Metallverarbeitung im Nordischen Kreis der Bronzezeit*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Jensen, J. (1997). *Fra Bronze- til Jernalder. En kronologisk undersøkelse*. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Jensen, J. (2002). *Danmarks oldtid. Bronzealder 2000-500 f.kr.* København: Gyldendal.
- Johansen, Ø. K. (1981). *Metallfunnene i østnorsk bronsealder: kulturtilknytning og forutsetning for en marginalekspansjon*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Johansen, Ø. K. (1993). *Norske depotfunn fra bronsealderen*. Oslo: Universitetes Oldsaksamling.
- Joy, J. (2009). Reinvigorating object biography: reproducing the drama of object lives. *World Archaeology* 41:4, ss. 540-556.
doi:10.1080/00438240903345530
- Kaul, F. (1987). Sandagergård. A Late Bronze Age Cultic Building with Rock Engravings and Menhirs from Northern Zealand, Denmark. *Acta Archaeologica* 56, ss. 31-54.
- Kaul, F. (2004). *Bronzealderens religion. Studer af den nordiske bronzealderens ikonografi*. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Keyser, R. (1856). To mærkelige norske Jordfund. I *Aarberetning for Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkens Bevaring* (ss. 68-71). Oslo: Carl C. Werners & Comp.s Bogtrykkeri. Hentet Oktober 05, 2022 fra

<https://www.nb.no/items/9f69e40f731e62b9f8c75bfb559ace2b?page=71&searchText=seriestitleid:%22oai:nb.bibsys.no:998711419064702202%22>

- Kopytoff, I. (1986). The cultural biography of things: commodizations as process. I A. Appadurai (Red.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (ss. 64-91). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kristiansen, K. (1974). Glerupfundet. Et depotfund med kvindesmykker fra bronzealderens femte periode. I *hikuin 1* (ss. 7-38). Højbjerg.
- Kristiansen, K. (1978). The consumption of wealth in Bronze Age Denmark. A study in the dynamics of economic processes in tribal societies. I K. Kristiansen, & C. Paludan-Müller (Red.), *New Directions in Scandinavian Archaeology. Studies in Scandinavian Prehistory and Early History, vol 1.* (ss. 158-190). Lyngby: National Museum of Denmark.
- Kristiansen, K. (1991). Chieftdoms, states and systems of social evolution. I T. Earle (Red.), *Chieftdoms: Power, Economy and Ideology* (ss. 16-43). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kristiansen, K. (2013). Female Clothing and Jewellery in the Nordic Bronze Age. (S. Bergerbrant, & S. Sabatini, Red.) *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen. BAR International Series 2508*, ss. 755-769.
- Kristiansen, K., & Larsson, T. B. (2005). *The Rise of Bronze Age Society: Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ling, J., Hjärthner-Holdar, E., Grandin, L., Billström, K., & Persson, P. (2013). Moving metals or indigenous mining? Provenancing Scandinavian Bronze Age artefacts by lead isotopes and trace elements. *Journal of Archaeological Science*, 40, ss. 201-304.
- Lund, J., & Melheim, L. (2011). Heads and Tails - Minds and Bodies: Reconsidering the Late Bronze Age Vestby Hoard in Light of Symbolist and Body Perspectives. *European Journal of Archaeology* 14:3, ss. 441-464.
- Melheim, L. (2006). Gjennom Ild og Vann: Graver og depoter som kilde til kosmologi i bronzealderen i Øst-Norge. I C. Prescott (Red.), *Myter og Religion in Bronsealderen: Studier med utgangspunkt i*

- Helleristninger, graver og depoter i Sør-Norge og Bohuslän*. 13-194: Oslo Academic Press og Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier, UiO.
- Melheim, L. (2012). *Recycling Ideas. Bronze Age Metal Production in Southern Norway*. Oslo: Univeristy of Oslo.
- Melheim, L. (2015a). Female Identities in the Making? Aspects of Late Bronze Age Hoarding. *BAR S2771: Forging Identities. The Mobility of Culture in Bronze Age Europe. Volume 1*, ss. 81-91.
- Melheim, L. (2015b). Støpeplasser og handelsplasser- to sider av samme sak? *Yngre bronzealders kulturlandskab vol. 5*, ss. 15-20.
- Melheim, L., Prescott, C., & Arnfinset, N. (2016). Bronze casting and cultural connections: Bronze Age workshops at Hunn, Norway. *Præhistorische Zeitschrift 91:1*, ss. 42-67.
- Montelius, O. (1885). *Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskilt avseende på Skandinavien*. Stockholm.
- Montelius, O. (1917). *Minnen från vår forntid. 1- Stenåldern och bronsåldern*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Munksgaard, E. (1974). *Oldtidsdragter*. København: Nationalmusset.
- Müller, S. (1876). Bronzealderens perioder. En undersøgelse i forhistorisk archæologi. I *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* (ss. 267-312). København.
- Müller, S. (1886). Votivfund fra Sten- og Bronzealderen. I *Aargbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, II:I* (ss. 216-251). København.
- Müller, S. (1890). Nogle Halsringe fra Slutningen af Bronzealderen og fra den ældste Jernalder. I *Nordiske Fortidsminder 1*.
- NAOB. (n.d.). *Funn*. Hentet fra Det Norske Akademis ordbok: <https://naob.no/ordbok/funn>
- Nilsson, A. (2011). Making a simple tool: Casting for Personal Use in the Latter Part of the Scandinavian Bronze Age. *Lund Archaeological Review*, ss. 85-90.
- Nørgaard, H. W. (2018). *Bronze Age Metalwork: Techniques and traditions in the Nordic Bronze Age 1500-1100 BC*. Oxford: Archaeopress Publishing.

- Nørgaard, H. W., Pernicka, E., & Vankilde, H. (2019). On the train of Scandinavia's early metallurgy: Provenance, transfer and mixing. *PloS one*, 14:7. doi:<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0219574>
- Petersen, J. (1922). *Gjenstandsopplysninger- S4248 Ring*. Hentet Mars 24, 2023 fra Unimus: https://www.unimus.no/felles/arkeologi/index_katalog.php?museum=am&museumsnr=S4248
- Petersen, T. (1951). Oppdals oldtidsminner. I O. J. Rise (Red.), *Oppdalsboka. Historie og folkeminne* (ss. 17-56).
- Pietzch, A. (1964). *Zur Technik der Wendelringe*. Berlin: Veb Deutscher Verlad der Wissenschaften.
- Randsborg, K. (2011). *Bronze Age Textiles: Men, Women and Wealth*. London: Bloomsbury Academic.
- Rygh, K. (1880). *Fund fra bronzealderen i det nordenfjeldske Norge*. Oslo: Christiania Videnskabselskab.
- Rønning, M. I. (2022). *Mikroskopundersøkelse av Gunnesøy-funnet T251-257, T1773*. Upublisert rapport, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Sarauw, T. (2015). The Late Bronze Age hoard from Bækkedal, Denmark- new evidence for the use of two-horse teams and bridles. *Danish Journal of Archaeology*, ss. 3-20.
- Skinner, L. (2010). *Bronze Age use and wear patterns on finds from Stavå, Oppdal T2129-2935 and Gyl, Tingvoll, T15138*. Upublisert rapport, NTNU Vitenskapsmuseet.
- Sognnes, K. (2005). I Bronsens og Jernets Tid. I *Fosens Historie. Fra istid til 1730* (ss. 137-198). Orkanger: Fosens historielag.
- Sørensen, M. L. (1997). Reading Dress: The Construction of Social Categories and Identities in Bronze Age Europe. *Journal of European Archaeology*, 5:1, ss. 93-114.
- Sørensen, M. L. (2010). Bronze Age Bodiness- Maps and Coordinates. I K. Rebay-Salisbury, M. L. Sørensen, & J. Hughes (Red.), *Body Parts and Bodies Whole: Changing Relations and Meanings* (ss. 54-63). Oxford: Oxbow.
- Sörman, A. (2018). *Gjutningens arenor. Metallhantverkets rumsliga, sociala och politiska organisation i södra Skandinavien under bronsåldern*. Stockholm: Stockholms Universitet.

- Terberger, T., Borgwardt, R., Krüger, J., Lorenz, J., & Rahmstorf, L. (2022). Worship or weight? A Bronze Age 'goddess necklace' from River Tollense (NE Germany). *Praehistorische Zeitschrift*, 97:1, ss. 110-129.
- Thedéen, S. (2004). *Gränser i livet- gränser i landskapet. Generationsrelationer och rituelle praktiker i södermanländska bronsålderslandskap*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Thrane, H. (2013). Scandinavia. I H. Fokkens, & A. Harding (Red.), *The Oxford Handbook of the European Bronze Age* (ss. 746-766). Oxford: Oxford University Press.
- Thrane, H. (2015). Kirkebjergsbopladsens støbeaktiviteter. I S. Boddum, M. Mikkelsen, & N. Terkildsen (Red.), *Bronsestøbning i yngre bronzealders kulturlandskab* (ss. 121-120). Tarm Bogtryk.
- van den Broeke, P. W., & Eimermann, E. (2018). Metal surprises from an Iron Age cemetery in Nijmegen Noord. I C. C. Bakels, Q. P. Bourgeois, D. R. Fontijn, & R. Jansen (Red.), *Local communities in the Big World of prehistoric Northwest Europe* (ss. 131-155). Leiden: Sidestone Press.
- Vedeler, M. (2018). The Charismatic Power of Objects. I M. Vedeler, I. M. Røstad, E. S. Kristoffersen, & Z. T. Glørstad (Red.), *Charismatic objects. From Roman Times to the Middle Ages* (ss. 9-30). Oslo: Cappelen Damm.
- Visser, M. (2021). *A Completely Normal Practice: The emergence of selective metalwork deposition in Denmark, north-west Germany, and the Netherlands between 2350-1500BC*. Leiden: Sidestone Press.
- Worsaae, J. J. (1865). Om Slesvigs eller Sønderjyllands oldtidsminner: en sammenlignende undersøgelse . I *Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets fest i anledning af hans majestæt kongens fødselsfag den 8 april 1865*. København.
- Worsaae, J. J. (1881). *Nordens forhistorie: efter samtidige mindesmærker*. København: Gyldendal bokhandels forlag.
- Østmo, E., & Hedeager, L. (Red.). (2005). *Norsk Arkeologisk Lekison*. Oslo: Pax Forlag.

Appendiks

Som del av den komparative analysen ble funnene fra Stavå, Gyl, Gunnesøy, Rennstein og Brudal sammenlignet med funn av gjenstander av liknende typer funnet i Norge. Appendiks 1 består av en oversikt over halsringer av de samme typene som ringene fra Midt-Norge. Oversikten tar utgangspunkt i katalogen til Johansen (1981; 1993) og de digitale databasene Unimus og Digitalt Museum. Gjenstandene er delt inn etter hvilke av landsdelsmuseene de tilhører. Beskrivelsene og typologiseringen tar utgangspunkt i illustrasjonene av gjenstandene. Ringene er typologisert ut fra Baudou (1960).

Universitetsmuseet i Bergen

B5315

Ukjent, Vestfold og Telemark

Bred wendelring med skarpe lameller av type D2. Ringen fremstår som hel, men har tydelige skader langs kantene på lamellene. Den har et indre tverrmål på 16 cm og kan dateres til periode VI.

B6877/a

Vikedal, Vestland

Litt over halvparten av en wendelring med skarpe lameller av type D2. Ringens ende er brukket av, slik at hekten mangler. Ringens indre tverrmål er 14 cm og den kan dateres til periode VI.

B6877/b

Vikedal, Vestland

Tynn wendelring med skarpe lameller delt i to deler. Bruddet skal være gammelt. Ringen har smale, skarpe lameller hvor enkelte har skader. Ringen har et innvendig tverrmål på 14.5 cm. Ringen kan dateres til periode V/VI og er av Baudou type D2.

B6877/c

Vikedal, Vestland

Tynn wendelring med slake lameller som minner om type D1. Ringen består av en kvadratisk bronsestang som bar blitt vridd. Den ene delen av lukkemekanismen er avbrukket. Ringen har et tverrmål på 15 cm.

B7000/a**Gloppen, Vestland**

Størsteparten av en knekt wendelring med skarpe lameller av type D2. Nær bruddet er det boret et hull, som kan være del av en reparasjon. Enkelte av lamellene er brukket. Ringen har et tverrmål på 17 cm og kan dateres til periode VI.

B7000/b**Gloppen, Vestland**

Fire fragmenter av en wendelring med skarpe lameller av type D2 som til sammen skal forme omtrent en hel wendelring. Begge hektene mangler. Ringen har et tverrmål på ca. 18 cm og kan dateres til periode VI.

B7000/c**Gloppen, Vestland**

To fragmenter av en wendelring med skarpe lameller av type D2. Fragmentene er 6 og 6.3 cm lange.

B9097**Etne, Vestland**

Stor halsring med ovale endeplater og spiralhekter av type C3. Endeplatene fremstår i dag som udekorerte. Ringen var opprinnelig støpt i ett, men den ene spiralen har på et tidspunkt brukken av i overgangen fra endeplaten og blitt reparert ved hjelp av to nagler. Ringen har et indre tverrmål på 22.4 cm og kan dateres til periode VI.

Kulturhistorisk Museum

C40

Moss, Viken

En relativt tynn wendelring med skarpe lameller av type D2. Ringen fremstår som hel. Ringen har et indre tverrmål på rundt 20 cm og kan dateres til periode V/VI.

C1952

Karmøy, Rogaland

Wendelring av type D3. Ringen har 7 punkter hvor vridningen skifter retning fordelt jevnt på ringen. Hektene mot ringens ende er dekorert med furer som fremstår som rester av lamellene, samt fiskebeinsmønster på tvers av disse. I enden møtes furene i et kryss. Ringen har et indre tverrmål på omtrent 14 cm og kan dateres til periode VI.

C1952

Karmøy, Rogaland

Wendelring av type D3. Ringen har 7 punkter hvor vridningen skifter retning fordelt jevnt på ringen. Hektene mot ringens ende er dekorert med furer som fremstår som rester av lamellene, samt fiskebeinsmønster på tvers av disse. I enden møtes furene i et kryss. Ringen har et indre tverrmål på omtrent 14 cm og kan dateres til periode VI.

C3465

Halden, Viken

Bred wendelring med skarpe lameller av type D2. Ringen har et brudd på den ene siden, som skal ha blitt laget av finner for å sjekke metallet. Den har og et hull ovenfor bruddet, som går gjennom lamellene. Ringen har et tverrmål på 17 cm og kan dateres til periode VI.

C4141

Gausdal, Innlandet

Del av en tykk wendelring med skarpe lameller av type D2. Stykket utgjør litt over halve ringen og kan dateres til periode VI. Ringen har antagelig hatt et indre tverrmål på rundt 20 cm.

C9312**Nome, Vestfold og Telemark**

To bruddstykke av en wendelring med skarpe lameller av type D2. Ringen er dratt opp og mangler hekten i enden. Bruddstykkene er omtrent 30 cm lange, men det er vanskelig å fastslå hva det opprinnelige tverrmålet har vært. Ringen kan dateres til periode VI.

C10626**Fredrikstad, Viken**

Flat halsring av type F. Ringen har dekor i form av geometriske figurer. Ringen har et tverrsnitt på 19 cm og kan dateres til periode VI.

C12853**Lunner, Viken**

Wendelring med skarpe lameller av type D2. Ringen er hel. Den har et tverrmål på 15.5 cm og kan dateres til periode VI.

C16252**Fredrikstad, Viken**

Wendelring med brede lameller og lukkemekanisme i form av en endeplate som festes til to hull i endene ved hjelp av bronsetråd eller nagler. Endeplaten er dekorert med skråstilte linjer som er speilet på hver sin side av en langsgående midtrygg. Hele ringen er vridt i én retning. Ringen har et indre tverrmål på 16.2 cm og kan antagelig dateres til periode V/VI.

C19536**Sandefjord, Vestfold og Telemark**

Enkel halsring som kan minne om type F. Ringen ender i to oppstående kjegleformede figurer som hektes i hverandre. Kjeglefigurene har dekor i form av fire par doble linjer og skråstilte hakk langs den nedre kanten. Ringen har et omtrent ovalt tverrsnitt. Deler av ringen fremstår som skadet. Den har et utvendig tverrmål på 15.5 cm.

C21059/b**Ringsaker, Innlandet**

En stor halsring med ovale endeplater og spiralhekter av type C3. Selve ringen har omtrent skarpe lameller. Endeplatene har dekor i form av bånd som følger endeplatenes form samt konsentriske sirkler innenfor dette båndet. Ringen har et tverrmål på rundt 24.8 cm og kan dateres til periode V/VI.

C23332**Lunner, Viken**

En stor halsring med ovale endeplater og spiralhekter av type C3. Selve ringen har omtrent skarpe lameller. Endeplatene har dekor i form av bånd som følger formen til platene, skipsmotiv og konsentriske sirkler. Ringen har et tverrmål på 23.3 cm og kan dateres til periode V/VI.

C23651/a**Vestby, Innlandet**

En stor halsring med ovale endeplater og spiralhekter av type C3. Selve ringen er hult støpt. Figurene på endeplatene er relativt utydelige. Ringen har et ytre tverrmål på 25.2 cm og platenes største bredde er 6.4 cm. Den kan dateres til periode V/VI.

C23651/b**Vestby, Innlandet**

En stor halsring med ovale endeplater og spiralhekter av type C3. Ringen er ikke hult støpt. Endeplatene har dekor i form en små punkter og skipsmotiv. Ringen har et brudd ved overgangen til den ene endeplaten, men fremstår som hel. Ringens tverrmål er 25.5 cm og platenes største bredde er 6.5 cm. Ringen kan dateres til periode V/VI.

C25671/a**Gausdal, Innlandet**

Litt over halvparten av en wendelring med skarpe lameller. Ringen fremstår som en relativt smal type D2. Ringen har et hull ved bruddet som kan være deler av reparasjon. Ringen har antagelig hatt et indre tverrmål på rundt 17 cm og kan dateres til periode VI.

C25671/b**Gausdal, Innlandet**

Litt under halvparten av en tykk wendelring med skarpe lameller av type D2. Ringen har to hull ved bruddet som ikke er boret helt gjennom. Ringen har antagelig hatt et indre tverrmål på rundt 17 cm og kan dateres til periode VI.

C25671/c**Gausdal, Innlandet**

Litt over halvparten av en tykk wendelring med skarpe lameller av type D3. Ringen har tre, små hull ved bruddet. Den har antagelig hatt et indre tverrmål på rundt 16 cm og kan dateres til periode VI.

C25671/d**Gausdal, Innlandet**

Omtrent halvparten av en tykk wendelring med skarpe lameller av type D2. Ved bruddet har ringen en liten tapp. Den har blitt tolket som andre halvdel av C4141. Ringen har antagelig hatt et indre tverrmål på rundt 20 cm og kan dateres til periode VI.

C25671/f**Gausdal, Innlandet**

Del av en wendelring med skarpe lameller av type D2. Hekten som ville vært en del av lukkemekanismen mangler. Ringen har et hull nær bruddet. Ringen har antagelig hatt et indre tvettmål på rundt 18 cm og kan dateres til periode VI.

Arkeologisk museum, Stavanger

S3779

Karmøy, Rogaland

Wendelring med skarpe lameller av type D3. Ringen har enkelte skader på kantene av lamellene. Den har et tverrmål på 17.5 cm og kan dateres til periode VI.

S4248

Klepp, Rogaland

Den ene halvdel av en wendelring med brede lameller. Ringens ende har langsgående furer og et avrundet tverrsnitt. Den har en indre diameter på 16 cm. Ringen er av Baudou type D3 og kan dateres til periode VI.

